

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

Szakdolgozat

Szerzői jog a digitális kultúra korában:
a kultúra szabadsága a könyvtári szabályozás tükrében

Dr. Faludi Gábor
egyetemi docens

Bali Réka
Jogász képzés
Nappali tagozat
2015

Tartalom

Abstract	4
I. Bevezetés	5
I.1. A kultúra szabadság: könyvtárak szerepe.....	5
I.2. A könyvtárak funkciói.....	8
I.3. A modern szerzői jog kialakulása	10
II. Európai Unió: Status quo és reform	13
II.1. Jogszabályi keretrendszer.....	13
II.1.1. Bérlet-irányelv	13
II.1.2. Infosoc-irányelv	18
II.2. Az uniós szerzői jog megújítása.....	28
III. A könyvtárak működésének hazai szabályrendszere	34
III. 1. A nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés	34
III.1.1. Haszonkölcsön – nyilvános könyvtári haszonkölcsön elhatárolása ...	34
i. A szerződés tárgya	34
ii. A szerződés alanyai.....	35
iii. A szerzői jogi jogosult és a könyvtár viszonya	35
iv. Elektronikus könyvek a nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés rendszerében.....	38
III.2. Digitalizálás és hozzáférhetővé tétel.....	39
III.2.1. A könyvtári állomány digitalizálása	39
III.2.2. A digitalizált tartalom hozzáférhetővé tétel	40
i. A nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg.....	40
ii. A digitalizált tartalom elérése időben és térben korlátozott	41
IV. Felhasználási szerződéseken alapuló e-kölcsönzési rendszerek.....	44
IV.1 Az e-kölcsönzés rendszere az Egyesült Államokban	44
IV.1.1. Könyvtári kölcsönzés: a jogkimerülés elvének szerepe.....	44
IV.1.2. E-book kölcsönzés: könyvtárak	46
IV.1.2 E-book kölcsönzés: piaci szolgáltatások	52
i. Netflix-típusúak.....	52
ii. Könyvforgalmazók kölcsönzési rendszerei	52
IV.2. Európai Unió.....	54
IV.2.1. Dánia.....	54
IV.2.2. Svédország	55

IV.2.3. Hollandia	56
IV.2.4. Finnország	57
IV.2.5. Csehország	58
IV.2.6. Egyesült Királyság: Anglia	59
V. ELDORADO-projekt	61
VI. Összegzés	64
VII. Bibliográfia	69

„Zuhog az ész / a gazdátlan tényrakásokra.”¹

A kultúra szabadsága a könyvtári szabályozás tükrében

Abstract

LESSIG szerint nem az a kérdés, hogy kultúránk, a nyugati kultúra szabad-e, a kérdés az, hogy mennyire az.² A nyilvánosan működő könyvtárak, az azokhoz való hozzáférés, állományuk nagysága, és a szolgáltatásuk minősége nagyban meghatározzák a kultúra szabadságának mértékét. A dolgozat azt állítja, hogy a könyvtárak szabályozása nem felel meg a digitális világ követelményeinek, működésük diszfunkciókkal teli, így nem képesek ellátni a kultúra hozzáférhetővé tételében betöltött korábbi szerepüket. Ezt bizonyítandó, vizsgálat tárgyát képezi a könyvtárak helyzete a digitális világban, különösen állományuk digitalizálásának, valamint a digitális tartalom szolgáltatásának jogi háttere. A dolgozat első része arra törekszik, hogy igazolja a könyvtárak kiemelt szerepét, második egysége ismerteti a könyvtárakra vonatkozó hatályos uniós és magyar szabályrendszert, a hatályos rendszer készülő reformját, majd ezt követően bemutatja azokat a nemzetközi példákat, ahol a könyvtárak mint digitális tartalom szolgáltatói, kölcsönzői jelentek meg. A dolgozat záró fejezete kísérletet tesz egy új, a könyvtárak működését, szerepük ellátását segítő szabadfelhasználás kereteinek meghatározására.

¹PETRI György: Építkezés Forrás: http://dia.pool.pim.hu/xhtml/petri_gyorgy/Petri_Gyorgy-Osszegyujtott_versek.xhtml (Valamennyi internetes hivatkozás utolsó megtekintésének dátuma: 2015. szeptember 7.)

²Lawrence LESSIG: Free culture, New York, 2004, The Penguin Press, 30. o. Forrás: <http://www.free-culture.cc/freeculture.pdf>

I. Bevezetés

I.1. A kultúra szabadság: könyvtárak szerepe

A kultúra szabadsága mindig kétoldalú: magában foglalja az alkotás szabadságát, és az alkotáshoz való hozzáférés szabadságát. A szabad alkotás, a kultúrateremtés feltétele a szólás szabadságának legteljesebb érvényesülése, valamint egy olyan hatékony szerzői jogi szabályozás, ami képes megteremteni a kulturális javak létrehozásának hátterét. A szellemi alkotások létrehozáshoz szükséges finansziális hátteret a szerzőknek biztosított monopóliumokon keresztül éri el a jogalkotó, ugyanakkor ahhoz, hogy az így létrejövő alkotásokat hozzáférhetővé tegye, korlátozza is azokat.³ Tehát miközben a szerzői jogi jogosultnak kizárólagos jogot enged, és engedélykötelessé teszi, illetve díj megfizetéséhez köti az alkotáshoz való hozzáférést, a nem engedélyköteles, ún. szabadfelhasználásokon keresztül korlátozza is az így létrejövő monopóliumot. A szabadfelhasználások köre azonban korlátozott, minden esetben meg kell felelniük a Berni Unió Egyezményre visszavezethető „háromlépcsős teszt” követelményrendszerének.⁴ A monopóliumnak határt szab annak időbeli korlátozottsága is: minden jogrendszer meghatározza azt az időintervallumot, amin belül kizárólagos jogot biztosít a jogosultnak, a meghatározott idő eltelte után azonban az alkotás közkinccsé, szabadon felhasználhatóvá válik.

Bár úgy tűnhet, hogy a monopólium korlátozása csak az alkotáshoz való hozzáférés szabadságát segíti elő, valójában ezzel a jogalkotó az alkotónak is kedvez. POSNER szerint maga a szerző is a korlátozásokon keresztül válik megismerhetővé, hiszen kritika, idézés, könyvtári kölcsönzés és fűszöveg nélkül nincs eladás; sőt, maga az alkotás sem jöhetne létre egy korlátok nélküli rendszerben, hiszen minden egyes új mű korábbi alkotásokon, a már mások által felhalmozott ismereteken nyugszik, amikhez ha

³BODÓ Balázs – GRAD-GYENGE Anikó: A könyvtári kölcsönzések után fizetendő jogdíjak közgazdasági szempontú elemzése Forrás: www.ingyenebed.hu

⁴A „háromlépcsős teszt” szerint a szabad felhasználás (1) nem lehet sérelmes a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsíthatja a szerző jogos érdekeit (2) meg kell felelnie a tisztesség követelményeinek (3) nem irányulhat a szabad felhasználás rendeltetésével összefüggő célra. Lásd: LONTAI Endre (szerk.): Szerzői jog és iparjogvédelem, Budapest, 2012, Eötvös József Kvk. 88-89. o.

körülményes, költséges a hozzájutás, az új nem, vagy csak lényegesen nagyobb költségekkel születhet meg.⁵

A könyvtárak a kultúrában való részvétel, az ahhoz való hozzáférés biztosítékai fennállásuk óta. A könyvtárak a harmadik szektor szerepét töltik be: megpróbálja kielégíteni azt a keresletet, amit sem a piac, sem az egyének egymás közötti tranzakciói nem képesek.⁶ Jellemzően azok kultúrához való hozzáférését teszik lehetővé, akik piaci áron erre nem képesek, illetve fogyasztásuk túlterjed a piac kínálatán.⁷ Mind a nyilvános könyvtári haszonkölcsönzést, mind pedig a könyvtári állomány archiválását, és így az emberiség által felhalmozott tudás megőrzését a könyvtáraknak biztosított szabad felhasználások teszik lehetővé. E kivételek és korlátozások azonban kizárólag az alkotások fizikai példányait foglalják magukba, a jogalkotó nem ad lehetőséget ezek e-bookokra⁸ történő kiterjesztésére.

Az olvasói szokások megváltoztak, a digitalizált művek, e-könyvek iránti igény folyamatosan növekszik,⁹ miközben a könyvtárak – a kultúra őrzői – képtelenek ezt kielégíteni. BODÓ Balázs és GRAD-GYENGE Anikó szerint a „szellemi javak termelői (...) tevékenységükkel egy adott nyelvi, kulturális környezetet is definiálnak, az ebből a „szolgáltatási körből” való kimaradás valójában a kulturális állampolgárság elvesztését/megszerzését, az egyéni identitás kialakíthatóságát, a közösséghez való tartozás lehetőségét is meghatározza.”¹⁰ A könyvtárak elértéktelenedése, diszfunkciós működése ebből a „szolgáltatási körből” ragadja ki a legsérülékenyebbeket; a könyvtár szociális kiegyenlítő szerepe pedig megszűnik. A jogalkotó előtt két út áll: vagy megerősíti a könyvtárakat, és képessé teszi őket arra, hogy belépjenek a digitális

⁵Richard A. POSNER: Economic analysis of law, Austin; New York, 2011, Wolters Kluwer: Aspen Publishers, cop., 55-58. o.

⁶Séverine DUSOLLIER: A manifesto for an e-lending limitation in copyright, JIPITEC, Vol. 5., 2014/3 213-229. 214.o.

⁷Lásd: Dusollier (6. lj.) 221. o.

⁸Bár a magyar nyelvben az e-book kifejezés egyre inkább csak könyvolvasóként használatos, a dolgozatban az e-book az e-könyv szinonimájaként kerül alkalmazásra. Az e-könyv olyan szövegalapú, önállóan, elkülönülten létező digitális alkotás, amely nyilvánosan – térítéssel vagy anélkül – elérhető. Lásd: International Federation Of Library Associations And Institutions (a továbbiakban: IFLA): eLending Background Paper, 2014, Forrás: http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/elending/documents/revised_background_paper_elendingjuly2014.pdf

⁹Claire Cain MILLER– Julie BOSMAN: E-Books Outsell Print Books at Amazon, New York Times, 2011. május 19. Forrás: http://www.nytimes.com/2011/05/20/technology/20amazon.html?_r=1.

¹⁰Lásd: BODO - GRAD-GYENGE (3. lj.)

világba, vagy hagyja, hogy szerepüket átvegyék a piaci e-könyv kölcsönző rendszerek, a könyvtárak pedig múzeumokká váljanak.

I.2. A könyvtárak funkciói

A könyvtárak csupán az elmúlt időszakban ismerték fel a felhasználók igényét digitális kölcsönzési szolgáltatásokra, az első e-kölcsönzési rendszerek kiépülése az esetek többségében még csak folyamatban van, és bár már kezd kikristályosodni az a struktúra, amiben a könyvtárak képesek lehetnek e-kölcsönzési szolgáltatást nyújtani, még nagy a bizonytalanság. A piaci szereplők azonban előbb léptek, ugyanis hamarabb ismerték fel a fogyasztók igényét, valamint jelentős gazdasági fölényük lehetővé tette számukra hatékony rendszerek gyors kiépítését. Az Amazon, az Apple, és számos startup indította el saját e-könyv kölcsönzési szolgáltatást az évek során.¹¹

A piac sokak szerint hosszútávon képessé válhat a könyvtár szerepének, vagy legalábbis annak egyes funkcióinak betöltésére. Miért szükséges mégis a jogalkotói beavatkozás? Miért nem veheti át a piac a könyvtár szerepét? A válasz egyszerű: a könyvtár nem csupán kölcsönzési szolgáltatást nyújt, számos egyéb, kiemelten fontos funkciót is betölt; továbbá a könyvtár szolgáltatása, szemben a piaci szereplőkével, nem profit orientált, működését az állam fedezi, ennek köszönhetően szolgáltatását olyan árszinten képes tartani, hogy azzal biztosítani tudja a társadalom legsóbb, legsérülékenyebb rétegei számára is hozzáférést. Ez az utóbbi érv nem igényel különösebb magyarázatot, bár újabb szolgáltatók megjelenése, és az így kialakuló nagyobb verseny csökkentheti a piaci szolgáltatások díját, de az sosem lehet annyira alacsony, mint a könyvtár esetében, azaz a piac nem tudja és nem is akarja átvenni annak szociális-kiegyenlítő funkcióját.

A könyvtár feladata az, hogy a kultúrát hozzáférhetővé tegye; ezt három funkció együttes ellátásával éri vele: kultúra megőrző, kultúra szolgáltató, valamint szociális-kiegyenlítő funkció. A haszonkölcsönzés lehetővé tétele tehát kizárólag a kultúra szolgáltatásának eleme, de nem feladatának egésze. A könyvtár kultúra megőrző funkcióját látja el akkor, amikor állományt épít ki, azt folyamatos bővíti, archiválja, és mind a magas, mind pedig a popkultúrát, valamint a tudományos munkákat egyaránt gyűjti. Igaz, hogy a szolgáltatók számának növekedése lehetővé teheti minden fogyasztói igény kielégítést, létrejöhetnek tudományos műveket, szépirodalmat,

¹¹ Mind a már létrejött, felhasználási szerződéseken alapuló könyvtári e-kölcsönzési rendszer, mind pedig a pici modellek részletes bemutatására a dolgozat egy későbbi fejezetében kerül sor.

bestsellereket, vagy akár ezek összességét is nyújtó piaci alapon működő online könyvtárak, de állományarchiváló, megőrző funkciót ezek sem töltenének be, így fennáll annak veszélye, hogy könyvtárak hiányában pont az emberiség digitális korszakának története veszne el.¹²

A könyvtár nem kizárólag a könyvtári kölcsönzés biztosításával látja el kultúra-szolgáltatói funkcióját, dolgozói - különösen szakkönyvtárak esetében – segítséget nyújtanak kutatási tervek, a kutatási anyag összeállításában, illetve gyerekek, idősek számára elősegítik az információs írástudás elsajátítását, és így a digitális kultúrához való hozzáférést. Fontos kiemelni, hogy a könyvtári kölcsönzések nem lekövethetőek, a könyvtár védi olvasói magánéletét, míg a piaci szolgáltatók esetében ez nem biztosított, egyes könyvek kölcsönzése kényszerűen reklámokat, hírleveleket vonhat maga után.

Mindezekből kitűnik, hogy szükségszerű a könyvtárak szerepének, funkciói összességének átmentése a modern szerzői jog, a „harmadik hullám” időszakába,¹³ ugyanis a piaci szolgáltatók nem vetélytársai, hanem kiegészítői a könyvtári szolgáltatásoknak. A jogalkotói fellépés szükségszerű ahhoz, hogy a könyvtárak továbbra is elláthassák kultúra megőrző, szolgáltató, valamint szociális-kiegyenlítő funkciójukat, hiszen ezeket a piaci szereplők nem képesek egészében átvenni.

¹²Lásd: LESSIG (2. lj.), 108-116. o.

¹³Yoshiyuki TAMURA: Rethinking Copyright Institution for the Digital Age, WIPO Journal, London, 2009/1., 63-75. o.

I.3. A modern szerzői jog kialakulása

A szerzői jog intézményei a történelem során mindig a technikai fejlődésre és a társadalmi környezet változására reagáltak, így tudták megfelelően feloldani a különböző érdekek közötti esetleges konfliktusokat, amit egy rugalmatlan, merev rendszer képtelen lett volna, és ma is képtelen lenne megtenni. Yoshiyuki TAMURA – más szerzőhöz hasonlóan – ¹⁴ napjaink szerzői jogának születését a nyomtatáshoz köti, kialakulásának folyamatában pedig három találmányt határoz meg csomópontként, és így három, a technika által indukált hullámra osztja magát a fejlődést.¹⁵

Az első hullám kiváltója tehát maga a nyomtatás, amely lehetővé tette, hogy a szellemi alkotások tömegesen jussanak el a közönséghez. Az azt megelőző időkig a műpéldányok „számosak”, követhetőek voltak, bevett dolog, sőt, a tisztelet jele volt a másolásuk, csak szellemi, nem pedig anyagi értéket hordoztak.¹⁶ Gutenberggel azonban áruvá és anyagi értékévé vált az alkotás, hiszen a nyomtatástechnika rohamos fejlődése lehetővé tette – elvben – végtelen számú fizikai példány létrehozását, és így a könyvkereskedelem megszületését. Az előállítás azonban jelentős költséggel járt, ezért felmerült az igény a szerzői jogi védelem kialakítására. A legerősebb, tulajdonképpen elemi védelmet kezdetben maga a költség jelentette, nehéz volt „kalózpéldányokat” létrehozni, azonban a technikai fejlődés ezt is megoldotta, így szükségessé vált a jogi beavatkozás: az első szerzői jogi törvény Stuart Anna idején, 1709-ben született meg, a könyvkereskedők és a szerzők konfliktusát volt hivatott rendezni.¹⁷

Az analóg másológépek feltalálása jelentette a következő hullámot a nyomtatott művek világában, közben azonban más műveket érintő, a szerzői jog modernizációjához vezető többszörözési technológiák is megjelentek (fénykép, film, hanghordozón rögzített felvétel, sugárzási célú hang-és képrögzítés). Ezeknek az eszközöknek köszönhetően a

¹⁴Lásd: NÓTÁRI Tamás: A magyar szerzői jog fejlődése, Szeged, 2010, Lectum Kiadó; BOYTHA György: „A szerzői jog kialakulása” in BENÁRD Aurél és TÍMÁR István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve Budapest, 1973, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

¹⁵Lásd: TAMURA (13. lj.) 66-68. o.

¹⁶SARKADY Ildikó - GRAD-GYENGE Anikó: A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai, Budapest, 2012, Médiatudományi Intézet, 14. o.

¹⁷Lásd: BOYTHA (14. lj.) 22. o.

magánszemélyek mint önálló szereplők jelenhettek meg a szerzői jog rendszerében, ugyanis lehetőségük nyílt arra, hogy gyorsan, minimális költséggel a piaci szereplőket megkerülve jussanak műpéldányokhoz. Így az a szabályozás, amely ellenőrizhető számú résztvevőre épült, képtelen volt megoldást nyújtani, megkezdődött a rendszer átalakítása, új intézmények kerültek bevezetésre – reprográfiai díj, szabad felhasználások bővülő köre, stb. – azonban még a valós, tényleges megoldás, a rendszer stabilizálódása előtt jött a harmadik hullám: a digitális technológiák és az internet. Ezek nem csupán másolat létrehozását teszik lehetővé, hanem tökéletes, gyakorlati értelemben véve is végtelen számú másolat létrehozását, miközben költségük az analóg eszközökkel elérhetőek töredéke.

TAMURA kiemeli, hogy bár a szerzői jogi jogosultak már a második hullámot megelőzőleg rendelkeztek olyan jogosultságokkal, amikkel korlátozni tudták az adott alkotás másolását, terjesztését, meghatározott felhasználásokat, és ezek természetesen érintették az egyének felhasználási szokásait is, de a szabályozás valójában a párhuzamos, a jogosult érdekeivel ellentétben álló kereskedelmi célú felhasználásokra kizárására irányult. A harmadik hullámot követően azonban azok az egyéni felhasználások, amik korábban, akár még az analóg időszakban is jogszerűnek minősültek, a szabályozás tárgyává váltak, korlátozások alá estek, sőt, a digitális technológiának köszönhetően olyan mértékű ellenőrzésre nyílt lehetőség, ami addig elképzelhetetlen volt, és egy olyan rendszer jött létre, ami túl erős, túl merev, az egyensúlyt megtalálni képtelen.¹⁸

Ahogy az egyéni felhasználások, úgy a könyvtárak is egyre több korlátozás alá esnek a modern szerzői jog időszakában, ugyanis a kiadók/forgalmazók számára – köszönhetően a digitális technológia adta tökéletes másolat lehetőségének – egy olyan „ingyen ebéd” szinonimájává váltak, aminek az árát a könyvpiac fizeti majd meg. Szerintük a könyvtárak e-könyv szolgáltatása inkább szolgálná a még fiatal e-könyvpiac összeomlását, mint az e-bookok népszerűsítését, ugyanis kalózok potenciális forrásává válna, ezért a könyvtárak számára az e-könyvértékesítést gyakran korlátozzák, sőt, sok esetben teljesen ki is zárják. Ez a gondolkodásmód szükségszerűen a könyvtárak elszigetelődésével, funkcióvesztésével jár majd. Egy tudás és innováció alapú online

¹⁸ Lásd: TAMURA (13. lj.) 66-68. o.

társadalomnak azonban feltétele, hogy a könyvtárak betöltsék a már ismertetett funkcióikat, hiszen a piac szerepüket nem veheti át maradéktalanul. A könyvtárak működése viszont csak akkor válhat hatékonyá, ha képessé válnak a digitális tartalom szolgáltatására, azaz a „digitális bennszülettek”¹⁹ számára is biztosítani tudják a kultúrában való részvételt. Ennek azonban feltétele az elektronikus állomány kiépítése, illetve az állomány, és így a tudás megőrzése, folyamatos archiválása is.

A következő két fejezet ismerteti a könyvtárak működésének uniós, majd magyar szabályozását, megmutatja, hogy új feladataik ellátására – e-kölcsönzés, digitalizálás, digitális állományépítés – mennyiben, és milyen feltételek mellett van lehetőségük. A negyedik fejezet a könyvpiac és a könyvtárak kapcsolatát, a létrejött e-kölcsönzési rendszerek jogi hátterét elemzi, az ötödik fejezet ismerteti az első magyar e-kölcsönzési rendszert. A dolgozat hatodik, és egyben záró fejezete a működő e-kölcsönzési rendszerek, valamint a hatályos szabályozás kritikája, illetve kísérletet egy hatékony, mind a szerzők, mind pedig a felhasználók érdekeit szem előtt tartó modell körvonalazására.

¹⁹Lásd: Marc PRENSKY: Digital Natives, Digital Immigrants. Forrás: <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>

II. Európai Unió: status quo és reform

II.1. Jogsabályi keretrendszer

A könyvtárak működésének hatályos szerzői jogi keretét a Bérlet-irányelv,²⁰ az Infosoc-irányelv,²¹ valamint az Árva művek-irányelv²² együttese határozza meg. A Bérlet-irányelv definiálja a nyilvános könyvtári haszonkölcsönzést, illetve elhatárolja azt a bérlet fogalmától; megszabja továbbá a jogosultak körét, valamint a bérleti jog és a haszonkölcsönzési jog tárgyát; valamint meghatározza a tagállamokban a szerzőket és szomszédos jogi jogosultakat megillető díjigény és kivételek rendszerét. Míg a Bérlet-irányelv a könyvtárak klasszikus szerepét szabályozza, addig az Infosoc-irányelv lehetőséget ad számukra arra, hogy a digitális világban is működjenek: miközben megadja a többszörözés pontos definícióját, és annak engedélyezését a szerző kizárólagos jogaként biztosítja, kijelöli azokat az eseteket is, amelyekben lehetséges a szerző kizárólagos jogának korlátozása, megteremtve ezzel a lehetőséget a könyvtári állomány részleges digitalizálására. Az Árva művek-irányelv jelentősége abban áll, hogy kiterjeszti a könyvtárak szolgáltatási körét az árvaművekre is.

II.1.1. Bérlet-irányelv

A Bérlet-irányelv értelmében a haszonkölcsönzés nem más, mint a nyilvánosság számára nyitva álló intézmény útján határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére.²³ Bérbeadásnak ezzel szemben az a határozott időre történő használatba adás minősül, amit közvetlen vagy közvetett gazdasági vagy kereskedelmi előny érdekében végeznek.²⁴ Mind a haszonkölcsönbe adás, mind pedig a bérbeadás a szerzői jogi jogosult kizárólagos jogosultsága, a tagállamok azonban a nyilvános haszonkölcsönzés tekintetében kivételeket határozhatnak meg ez alól, amennyiben legalább a szerzők e haszonkölcsönzés ellenében díjazásban részesülnek. Kultúrpolitikájának érvényesítése

²⁰ A bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv

²¹ Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001. május 22-i 2001/29/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv

²² Az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv

²³ Bérlet-irányelv 2. cikk (1) bekezdés b) pont

²⁴ Bérlet-irányelv 2. cikk (1) bekezdés a) pont

érdekében a jogalkotó a díjfizetési kötelezettség alól is mentesíthet egyes intézményeket, azonban a mentesség nem terjedhet ki a haszonkölcsönzést végző szervezetrendszer egészére, ugyanis amennyiben egy tagállam valamennyi nyilvánosan működő könyvtárát, illetve azok többségét mentesítené így a díj alól, azzal magát a jogintézményt is kiüresítené, és kárt okozna a jogosultaknak.²⁵

A jogalkotó a díjazás módját, nagyságát szabadon állapíthatja meg, kiépítheti saját kompenzációs rendszerét, a díjnak azonban mérsékelnie kell az alkotóknak - a műveik engedélyük nélküli használata miatt - okozott hátrányt. Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban EUB) a C-271/10. sz. ügyben, előzetes döntéshozatali eljárásban meghatározta azokat a követelményeket, amelyeket a tagállamoknak be kell tartaniuk saját kompenzációs rendszereik kialakítása során. Az előzetes döntéshozatal iránti kérelmet a Vereniging van Educatieve en Wetenschappelijke Auteurs (a továbbiakban: VEWA) a Belgische Staat-tal szemben a szerzőket, az előadókat vagy az előadóművészeket, a hangfelvétel-előállítókat és a filmek első rögzítésének előállítóit a nyilvános haszonkölcsönbe adásért megillető díjazáshoz való jogról szóló, 2004. április 25-i királyi rendelet megsemmisítése iránt indított eljárásban terjesztették elő.

A VEWA azért kérte a vonatkozó rendelet megsemmisítését, mert a királyi rendelet személyenként csupán évi 1 eurós átalánydíjazást állapít meg a jogosultak számára, ami véleménye szerint nem felel meg a Bérlet-irányelv által támasztott méltányos díjazás követelményének. Bár az este a régi, 1992-es, azóta újrakodifikált irányelvhez köthető, az a jelenleg hatályos Irányelvvel megegyezően szabályozta a kérdést, így az EUB döntése továbbra is irányadó. Az eljáró belga bíróság azért látta indokoltnak előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezését, mert az EUB ezt megelőzően még soha sem nyilatkozott a Bérlet-irányelv 5. cikkének (1) bekezdésében szereplő díjazás fogalmáról. A bíróság kérdése arra irányult, hogy *„a 92/100 irányelv 5. cikkének (1) bekezdésével ellentétes-e az alapügyben szereplőhöz hasonló, olyan rendszert bevezető jogszabály, mely szerint a nyilvános haszonkölcsönbe adás esetén a szerzőket megillető díjazást kizárólag a közintézményekbe beiratkozott kölcsönvevők számától függően, kölcsönvevőnként megállapított évi átalányösszeg alapján kell kiszámítani.”*²⁶

²⁵TÓTH Péter Benjámin: „A könyvtárak új szerepben – szerzői jogi szemmel” in Emlékkönyv Lábady Tamás 60. születésnapjára tanítványaitól, Budapest, 2004, Szent István Társulat 461.o.

²⁶C-271/10. sz. ügy 20.sor

A Bíróság ítéletében kiemelte, hogy főszabály szerint a használatba adást végző szervezetek feladata a szerzőket megillető díjazás megfizetése, ugyanis az alkotások közintézmények általi használatba adása, és nem az egyes alkotások személyek általi tényleges kikölcsönzése az a tevékenység, amely a szerzőket megillető díjfizetési kötelezettséget eredményezi.²⁷ A haszonkölcsönzés ellenében fizetendő, a Bérlet-irányelvnek megfelelő díj meghatározásához fontos annak elhatárolása a bérbeadás esetén fizetendő méltányos díjtól. Bérbeadás esetén a díjazás méltányos jellegét a védelem alatt álló alkotásnak a gazdasági kapcsolatokban képviselt használati értéke indokolja, a haszonkölcsönbe adás azonban sem közvetlenül sem közvetetten nem irányul gazdasági haszonszerzésre, így a védelem alatt álló alkotás felhasználása nem vizsgálható a gazdasági kapcsolatokban képviselt értéke alapján, ami a díjazás összegének a méltányos díjazásától való eltérését, annak alacsonyabb voltát eredményezi. Az EUB hangsúlyozza, hogy a díjazás akár átalányjelleggel is meghatározható a szóban forgó valamennyi védelem alatt álló alkotás használatba adásának ellentételezése céljából.²⁸

A díjazás megállapításánál tekintettel kell lenni viszont arra, hogy annak összege a szerzőknek a műveik engedélyük nélküli használata miatt okozott hátrány ellenértékének minősül, ezért a fizetendő díjazás összegének igazodnia kell a használatba adás mértékéhez. Ugyanis minél magasabb a nyilvános haszonkölcsönbe adást végző intézmény által használatba adott, védelem alatt álló alkotások száma, illetve minél nagyobb azoknak a személyeknek a száma, akik hozzáférhetnek a védelem alatt álló alkotásokhoz, annál jelentősebb mértékű a szerzői jogok sérelme, azaz indokolt, hogy a díjazás megállapításakor az intézmény állományába tartozó kölcsönözhető alkotások, továbbá a beiratkozott kölcsönvevők számát is figyelembe vegyék. Ebből az következik, hogy a nyilvános haszonkölcsönbe adást végző nagy intézményeknek jelentősebb mértékű díjazást kell fizetniük, mint a kisebb intézményeknek.²⁹ Mivel az eljárás tárgyát képező királyi rendelet sem az intézményekbe beiratkozott kölcsönvevők számát, sem a közönség használatába adott alkotások számát nem veszi figyelembe, az EUB megállapította, hogy az ellentétes a

²⁷C-271/10. sz. ügy 23. sor

²⁸C-271/10. sz. ügy 32.-33. sor

²⁹C-271/10. sz. ügy 37.-39. sor

Bérlet-irányelv 5. cikk (1) bekezdésével. Az EUB döntése azért jelentős, mert egyértelműen állást foglal amellett, hogy haszonkölcsönzés nem végezhető a jogosultak megfelelő kompenzációja nélkül, és az abban foglalt elvek egy könyvtári e-kölcsönzési szabadfelhasználás kompenzációs rendszerének is alapul szolgálhatnak.

Tehát a tagállam a jogosult haszonkölcsönzési jogát pusztán díjfizetésre korlátozhatja, sőt, egyes intézmények esetében még ez alól is mentesítheti őket, így a könyvtárak számára képes olyan környezetet teremteni, amelyben hatékonyan elláthatják feladataikat. A kérdés az, hogy a haszonkölcsönzés rendszerébe a fizikai műpéldányokon túl beilleszthetőek-e az e-könyvek is. Bár az Irányelv explicite nem zárja ki az e-kölcsönzés lehetőségét, az 1. szakaszának elemzése,³⁰ valamint a „háromlépcsős teszt” alkalmazása mégis erre enged következtetni, így a jogirodalomban az az általánosan elfogadott vélekedés, hogy a haszonkölcsönzés jelen formájában nem terjeszthető ki az e-könyvekre. Számos mértékadó szerző azonban a koncepció újragondolását javasolja, sőt, maga az uniós jogalkotás is elindult a reform irányába;³¹ a folyamat ismertetésére a dolgozat egy későbbi szakaszában kerül sor.

Az Európai Unió Bírósága is fordulatot hozhat a kérdésben, ugyanis a Hágai Elsőfokú Bíróság előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett e-könyvek online haszonkölcsönzése tárgyában.³² A Bíróságnak azt kell eldöntenie, hogy a Bérlet-irányelv szerinti haszonkölcsönzés a szerzői jogi védelemben részesülő alkotások nyilvánosság számára nyitva álló intézmény útján történő használatba adását - meghatározott feltételek mellett - magába foglalja-e.

³⁰Lásd: DUSOLIER (6. lj.) 219. o.

³¹Lásd: European Parliament resolution of 9 July 2015 on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society Forrás: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-20150273&language=EN>; A Digital Single Market Strategy for Europe Forrás: http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/docs/dsm-communication_en.pdf; Forrás: http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/docs/dsm-communication_en.pdf

³² C-419/13 sz. ügy

A feltételek az alábbiak:

- sem közvetlenül, sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny szerzésére;
- a haszonkölcsönzés során egy digitális formájú többszörözött példányt helyeznek el az intézmény szerverén, és lehetővé teszik a felhasználó számára e többszörözött példánynak a felhasználó saját számítógépén, letöltés útján történő többszörözését;
- a felhasználó által a letöltés során készített többszörözött példány meghatározott időszak lejártát követően nem használható fel tovább;
- és ezen időszak alatt más felhasználók nem tölthetik le saját számítógépükre a többszörözött példányt.

Amennyiben a válasz pozitív, a Hágai Elsőfokú Bíróság további kérdések megválaszolását is kéri, amelyek közül MEZEI Péter³³ kiemeli a harmadik kérdés egyik részkérdését: amennyiben a kiadó/terjesztő határozatlan időre bocsát egy példány a könyvtár részére, és mindehhez megfelelő díjazás társul, akkor a kiadó/terjesztő eredeti szándéka szerinti kölcsönzés átfordulhat-e terjesztéssé? MEZEI a UsedSoft döntés³⁴

³³MEZEI Péter: Breaking news: előzetes döntéshozatali eljárás az elektronikus haszonkölcsönzés és a jogkimerülés tárgyában

³⁴A dolgozat keretét szétfeszítené a digitális jogkimerülés tárgyalása, mégis szükségszerű az ahhoz kapcsolódó UsedSoft-döntés rövid ismertetése az eset megértéséhez. C-128/11. sz. ügy Axel W. Bierbach, administrator of UsedSoft GmbH v Oracle International Corp. Az Oracle (a továbbiakban: Felperes) egy olyan számítógépes programokat fejlesztő cég, amely termékeit részben internetes leltés útján forgalmazza. A felperes által meghatározott licencszerződés szerint a vevő határozatlan időre szóló, át nem ruházható, belső szakmai céljaira fenntartott használati jogot szerez a program felett. A UsedSoft (a továbbiakban: Alperes) a Felperes vevőitől vásárol licencek felvásárlásával és újraértékesítésével foglalkozott, gyakorlatát azonban a Felperes jogsértőnek találta, és eljárást kezdeményezett ellene. Az Alperes védekezését a jogkimerülés elvének alkalmazására épített, míg a Felperes amellett érvelt, hogy azzal, hogy szoftverek letöltését tette elérhetővé nem értékesítést végzett, csupán szolgáltatást nyújtott, szolgáltatások esetében pedig kizárt az elv alkalmazása. A releváns jog, a Szoftver-irányelv 4. szakaszának (2) bekezdése szerint a szoftver valamely példányának a jogosult által vagy az ő hozzájárulásával a Közösségen belül történő első eladása kimeríti az adott példány Közösségen belüli terjesztésére vonatkozó jogot. Ez azonban szolgáltatások esetében nem alkalmazható. Az ügyben eljáró bíróság az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárását kezdeményezte, ami megállapította, hogy a jogkimerülés elvének anyagi adathordozón eladott programokra való korlátozása lehetővé tenné a szerzői jogi jogosultak számára azt, hogy minden egyes internetes újraeladás esetében díjazásban részesüljenek, annak ellenére, hogy az első példány eladása már lehetővé tette a méltányos díjazást. Ezt elkerülendő, kimondta, hogy meghatározott feltételek teljesülése mellett a terjesztési jog internetes példányok esetében is kimerül. Ehhez szükséges, hogy a licencszerződés határozatlan időre szóljon; hogy a program példányának eladása pillanatában a saját számítógépre letöltött példány elérhetatlenné váljon; valamint a megfelelő díj megfizetése. A Bíróság továbbá rámutatott arra, hogy bár a kizárólagos többszörözési jog nem merül ki az első értékesítéssel, a rendeltetésszerű használatához szükséges többszörözés, így a letöltés és telepítése során végbemenő is, megengedett. Maša SAVIČ: The Legality of Resale of Digital Content after UsedSoft in Subsequent German and CJEU Case Law, European Intellectual Property Review 07/2015; 37(7):414-429.

tükrében látja a kérdés jelentőségét, hiszen amennyiben a Bíróság követi az abban foglaltakat, pozitív választ kell adnia kérdésre. A főkérdésre adandó választ tekintve – számos más szerzőhöz hasonlóan³⁵ – viszont szkeptikus. A jelenlegi uniós szabályok mellett szinte elképzelhetetlen a pozitív válasz, többek között az Infosoc-irányelvben rögzített archiválási jog keretein is jelentősen túlterjeszkedne egy ilyen irányú döntés.

A fentiekből kitűnik, természetesen az EUB előzetes döntésétől függően, hogy a haszonkölcsönzés kiterjesztése az e-könyvekre, a szabályozás átfogó reformja nélkül, nem megoldható. Az 1995-ös Zöld Könyv³⁶ azonban még egészen más irányt vetített előre: elképzelhetőnek tartotta az e-könyvek kölcsönzést ugyanazon a jogi alapon, ahogy a fizikai műpéldányok esetében történik. Természetesen a Zöld Könyv is kiemelte a szerzői jogi jogosultak érdekeinek védelmét, annak szükségességét, de hangsúlyozta a könyvtárak szerepét, annak fontosságát, hogy a felhasználók az adott technikai színvonal nyújtotta lehetőségek teljességét kihasználják. A könyvtárak Zöld Könyvben előirányzott kedvező pozícióját azonban aláásta a gazdasági racionalitás: a zeneipar bevételbeli kiesése a digitális technológiák elterjedése után előrevetítette a könyvpiac várható problémáit, így a haszonkölcsönzés kiterjesztése az e-könyvekre nem történt meg.³⁷

II.1.2. Infosoc-irányelv

Az Infosoc-irányelv harmonizálta a többszörözés, a nyilvánossághoz való közvetítés, a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétel, valamint a terjesztés jogát. Az Irányelv kísérlet tett egy olyan egységes jogi környezet kialakítására, amely úgy biztosítja a jogosultak magas szintű védelmét, hogy közben számos kivétel és korlátozás bevezetésével lehetővé teszi, megkönnyíti a tudományos kutatást, a könyvtárak tevékenységét, valamint a fogyatékkal élők tudáshoz való hozzáférést az információs társadalomban. Ennek eszköze a korlátozások és kivételek kimerítő jegyzékének meghatározása volt: az Irányelv összesen 21 kivételt tartalmaz a szerzői jogi jogosultak kizárólagos joga alól. A jegyzék kidolgozásának elsődleges indoka az volt, hogy

³⁵ Lásd: DUSSOLIER (6.lj.)

³⁶Green Paper on Copyright and Related Rights in the Information Society Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:l24152>

³⁷Lásd: DUSOLIER (6. lj) 219. o.

korlátozza a tagállamokat új kivételek bevezetésében, valamint, hogy meggátolja a már létező nemzeti kivételek hatályának az irányelvben megengedettekén túl történő kiterjesztését.³⁸ Az Irányelv azonban nem kötelezte a tagállamokat valamennyi korlátozás és kivétel bevezetésére: a taxatív felsorolásból csupán egy elemet kellett kötelezően implikálniuk saját jogrendszerükbe, ami bár nagyfokú rugalmasságot biztosított, és így lehetővé tette egy egyéniesített, jogi kultúrájukba illeszkedő rendszer kiépítését, a tényleges harmonizációnak viszont gátat vetett. Tehát annyiban egységessé vált a tagországok szerzői jogi szabályozás, hogy egyéb szabad felhasználási esetek bevezetése kizárt, de ez egy tudás alapú gazdaság felépítéséhez nem elegendő. Bár a tagállamok jellemzően nem csak egy szabadfelhasználást ültettek át nemzeti jogukba a listán meghatározottak közül, további problémát jelent, hogy azokat sokszor a megengedetnél korlátozóbban határozták meg, így az egyes kivételek és korlátozások tekintetében sem jött létre egységes szabályozás.³⁹ Az Infosoc-irányelvben meghatározott szabad felhasználások kizárólag olyan különös esetekben alkalmazhatóak, amelyek nem sérelmesek a mű vagy más, védelem alatt álló teljesítmény rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítják a szerzői jogi jogosult jogos érdekeit,⁴⁰ azaz a tagállamoknak a korlátozások bevezetése esetén a háromlépcsős teszt kritériumrendszerének is meg kell felelniük.

A nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak az Infosoc-irányelvvel – amennyiben a vonatkozó kivételeket és korlátozásokat tagállamuk implikálta – lehetőséget kaptak állományuk archiválására,⁴¹ illetve a digitalizált tartalom hozzáférhetővé tételére saját helyiségeikben az ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén.⁴²

i. Archiválás és megőrzés

A tagállamok a szerző kizárólagos többszörözési joga alól kivételeket, illetve korlátozásokat állapíthatnak meg nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, oktatási

³⁸Green Paper. Copyright in the Knowledge Economy
Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/greenpaper_en.pdf

³⁹Lásd: Jean-Paul TRIAILLE - Séverine DUSOLLIER - Sari DEPREUW - Jean-Benoit HUBIN - François COPPENS - Amélie de FRANCQUEN: Study On The Application Of Directive 2001/29/Ec On Copyright And Related Rights In The Information Society (The "Infosoc Directive") Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/131216_study_en.pdf

⁴⁰Infosoc-irányelv 5. cikk (5) bekezdés

⁴¹Infosoc-irányelv 5. cikk (2) bekezdés c) pont

⁴²Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés n) pont

intézmények vagy múzeumok, valamint az archívumok által végzett egyes többszörözési cselekmények tekintetében. Ezek sem közvetlenül sem közvetve nem irányulhatnak kereskedelmi vagy gazdasági célra.⁴³ Miközben az Irányelv egyértelműen meghatározza azt az alanyi kört, ami élhet a szabadfelhasználással, elmulasztja a tárgy definiálását, kizárólag az egyes többszörözési cselekmények kitételével él. Séverine DUSOLLIER úgy véli, az Irányelv előkészítő dokumentumai, illetve az ahhoz benyújtott, de el nem fogadott módosítások arra engednek következtetni, hogy a létrehozható korlátozások és kivételek az archiválás és megőrzés körébe tartozó tevékenységeket foglalják magukba.⁴⁴ Az Irányelvben rejlő bizonytalanság meggátolta a tagállami egységes szabályozás kialakulását: az Egyesült Királyságban, illetve Hollandia kizárólag az állomány egy konkrét darabjának sérülése esetén lehetséges annak pótlása, hiányzó, sérült részeinek kiegészítése. Ezzel szemben többek között Magyarországon, Franciaországban, Luxemburgban stb. lehetséges az állomány digitalizálása közvetlen veszély nélkül, pusztán archiválás céljából.⁴⁵

Bár az Infosoc-irányelv alapján nem szükségszerű, hogy a kedvezményezett intézmény tulajdonosa legyen annak a fizikai műpéldánynak, amit többszöröz, így ahhoz más legális forrás, például könyvtárközi kölcsönzés útján is hozzájuthat, ám számos ország megszorítóan értelmezte a szabályt, és kizárólag saját példányról engedi az archiválást.⁴⁶ Az azonban a háromlépcsős teszt alapján már egyértelműen kijelenthető, hogy illegális forrásból az intézmény nem többszörözhet, azaz nem veheti át például illegális könyvtárak tartalmait, a legális forrásból származó többszörözés szabályozása viszont, különös tekintettel a bárki számára jogszerűen elérhető online tartalmak esetén, eltérő az egyes tagországokban.⁴⁷

A hivatkozott szakasz nem zárja ki, az Irányelv preambuluma viszont már egyértelművé teszi, hogy a többszörözési kivétel illetve korlátozás alkalmazásával digitalizált

⁴³Infosoc-irányelv 5. cikk (2) bekezdés c) pont

⁴⁴Lásd: TRIAILLE - DUSOLLIER - DEPREUW - HUBIN - COPPENS – FRANCQUEN (39.lj.) 264-271. o.

⁴⁵Lásd: TRIAILLE - DUSOLLIER - DEPREUW - HUBIN - COPPENS – FRANCQUEN (39.lj.) 271-277. o.

⁴⁶VERÉB Viola: Digitális könyvtárak Európában – Szerzői jogi szemmel, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, (115.) évfolyam 6. szám, 2010. december. 5.-6. o. Forrás: <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/201012-pdf/03.pdf>

⁴⁷Lásd: VERÉB (46. lj.) 6. o.

állomány nem tehető online szolgáltatás tárgyává.⁴⁸ Mégis, igaz szűk körben, a könyvtáraknak és az egyéb kedvezményezett intézményeknek lehetőségük van a digitalizált tartalom nyilvánossághoz közvetítésére: a saját helyiségeikben, erre a célra kijelölt terminálokon.

ii. Digitalizált tartalom hozzáférhetővé tétele dedikált terminálokon

A nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, oktatási intézmények vagy múzeumok, valamint az archívumok a gyűjteményeikbe szereplő műveket, amennyiben azok nem esnek ezt kizáró adásvételi vagy felhasználási feltételek alá, a nyilvánosság egyes tagjai számára közvetítéssel, hozzáférhetővé tétellel elérhetővé tehetik saját helyiségeikben az e célra kijelölt terminálokon. Ennek feltétele, hogy az kizárólag kutatás vagy egyéni tanulás célját szolgálhatja, illetve sem közvetve, sem közvetlenül nem irányulhat kereskedelmi vagy gazdasági célra.⁴⁹

Hiába határozza meg az Irányelv pontosan a kedvezményezett intézményi kört, adja meg a nyújtható szolgáltatás terjedelmét, annak célját, az adásvételi vagy felhasználási feltételek alá nem eső művek fordulat mégis számos értelmezési nehézséget vett fel. Az Irányelv megalkotását követően voltak olyan álláspontok, amelyek digitalizált tartalom hozzáférhetővé tételét e szabadfelhasználás keretében csak abban az esetben tartották jogszerűnek, ha az adott mű kereskedelmi forgalomban már nem kapható, illetve nincs mód felhasználási szerződés kötésére. Az eltérő értelmezések a szabadfelhasználás eltérő tartalmú implementációjához vezettek.⁵⁰ Az Európai Unió Bíróság 2014-ben előzetes döntéshozatali eljárásban, a C-117/13. sz. ügyben értelmezte a vitatott fordulatot.⁵¹ Az előzetes döntéshozatal iránti kérelmet a Technische Universität Darmstadt (a továbbiakban: TU Darmstadt) és az Eugen Ulmer KG (a továbbiakban: Ulmer) között folyamatban lévő peres eljárásban terjesztették elő.

⁴⁸Infosoc-irányelv Preambulum (40) bekezdés

⁴⁹Infosoc-irányelv 5. cikk (3) bekezdés n) pont

⁵⁰Lásd: TÓTH (25. lj.) 455. o.

⁵¹Forrás:

http://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf?jsessionid=9ea7d0f130de89e141ad3d1e46c796ce9e53a5e72f71.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4ObxiNe0?doclang=HU&text=&pageIndex=0&part=1&mode=DOC&docid=157511&occ=first&cid=419178

A TU Darmstadt a könyvtár helyiségeiben e célra kijelölt terminálokra a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tett egy, a könyvtár gyűjteményében szereplő olyan könyvet, amelynek tekintetében a felhasználási jogok jogosultja Ulmer. Ulmer ezt megelőzően felkínálta a TU Darmstadt részére a lehetőséget az adott mű e-könyv formában történő megvásárlására, ám ezt a könyvtár visszautasította, és inkább maga digitalizálta, majd elérhetővé tette azt, mindezt Ulmer informálása, illetve egyéb díj megfizetése nélkül, a szabadfelhasználás keretében. A műből csupán annyi példányt tett lehívhatóvá, ahánnyal maga is rendelkezett fizikai állományában, azonban digitális adatbázisa használói a mű egészét kinyomtathatták, illetve USB-kulcsra menthették, és e formában magukkal vihatták.

Ulmer álláspontja szerint már önmagában a felhasználási szerződés megkötésére tett ajánlat kizárja az Infosoc-irányelvbe foglalt korlátozás alkalmazását, így mind a könyv digitális felhasználását, mind pedig annak felhasználók általi többszörözését jogsértőnek találta, és eljárást kezdeményezett.

Az eljáró bíróság három kérdést intézett az Európai Unió Bíróságához:

- tudni akarta, hogy abban az esetben, ha a szerzői jogi jogosult a mű felhasználására vonatkozó felhasználási szerződések megkötését méltányos feltételek mellett felajánlja, akkor az adásvételi vagy felhasználási feltételek fennállnak-e, azaz maga az ajánlat tétele kizárja-e az Infosoc-irányelv szerinti szabadfelhasználást;
- a második kérdése arra kereste a választ, hogy a digitális tartalom hozzáférhetővé tételére feljogosító szabadfelhasználás magába foglalja-e a művek digitalizálását, vagy az kizárólag a már digitális formában megszerzett tartalom szolgáltatását teszi lehetővé;
- az utolsó kérdés annak vizsgálatát kérte, hogy a vizsgált szabadfelhasználás keretében lehetséges-e a felhasználók számára lehetőséget biztosítani a terminálokra hozzáférhetővé tett tartalom többszörözésére.

A Bíróság szerint a vizsgált korlátozás célja „a kutatások és egyéni tanulmányok előmozdításához fűződő közérdek elősegítése az ismeretterjesztés révén, amely (...) a nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak egyik alapvető feladata.”⁵² Az Ulmer által

⁵²C-117/13. sz. ügy 27. sor

képviselt értelmezés azonban kiüresíteni a korlátozást, megfosztaná a tényleges érvényesüléstől, és így ellehetetlenítené könyvtárakat ezen alapfeladatuk ellátásában. Ulmer olvasatában ugyanis a korlátozás kizárólag *„azokra az egyre ritkábban előforduló művekre vonatkozna, amelyek tekintetében elektronikus változat, különösen elektronikus könyv formájában, még nincs forgalomban a piacon.”*⁵³ Tehát ahhoz, hogy a könyvtárak mentesek legyenek a jogosultak önkényes *beavatkozástól*, és élhessenek a kedvezménnyel, az adásvételi vagy felhasználási feltételek alá eső mű fogalmán azokat az alkotásokat kell érteni, amelyekre nézve a jogosult és a könyvtár előzetesen felhasználási szerződést kötött, amelyben részletesen meghatározta, hogy az intézmény milyen feltételek mellett használhatja fel a művet.

A Bíróság a második kérdést vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy amennyiben a könyvtárak állományuk egyes példányait nem digitalizálhatnák dedikált terminálokra való hozzáférhetővé tétel céljából, e *„korlátozás lényegének java részétől, sőt, akár annak tényleges érvényesülésétől is megfosztot(tá) válnának.”*⁵⁴ Az Infosoc-irányelv irányelv 5. cikke (2) bekezdése c) pontja lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy feljogosítsák könyvtáraikat állományuk egyes példányainak digitalizálására. Az érintett intézmények főszabály szerint nem jogosultak gyűjteményük egészének digitalizálására, csak járulékos jelleggel többszörözhetnek, azonban ez a feltétel *„teljesül, ha a gyűjtemény részét képező egyes művek digitalizálására „az e célra kijelölt terminálokra a nyilvánossághoz közvetítéssel, illetve hozzáférhetővé tétellel, kutatás vagy egyéni tanulás [helyesen: tanulmányok] céljából történő felhasználás” érdekében kerül sor.”*⁵⁵ A digitalizálási jog terjedelmét a háromlépcsős teszt szabja meg, azaz a korlátozás kizárólag olyan különleges esetekben alkalmazható, amelyek nem sérelmesek a mű vagy más védelem alatt álló teljesítmény rendes felhasználására, és nem károsítják indokolatlanul a jogosult jogos érdekeit. A Bíróság szerint Németország azzal, hogy nem engedi több példány szolgáltatását, mint amivel a könyvtár a fizikai állományában bír, illetve azzal, hogy bár a digitalizálást nem köti díj fizetéséhez, a műnek az e célra kijelölt terminálokra történő hozzáférhetővé tételét már igen, eleget tesz háromlépcsős teszt követelményeinek.

⁵³C-117/13. sz. ügy 32. sor

⁵⁴C-117/13. sz. ügy 43. sor

⁵⁵C-117/13. sz. ügy 46. sor

A felhasználók által végzett többszörözési cselekmények, melyek megengedhetőségére a harmadik kérdés irányul, nem engedhetők meg az Infosoc-irányelv 5. cikke (2) bekezdése c) pontjának és 5. cikke (3) bekezdése n) pontjának együttesen értelmezett rendelkezéseiből levezethető járulékos jog alapján sem. Azonban ezen analóg vagy digitális hordozóra történő többszörözési cselekmények is tekinthetők szabadfelhasználásnak akkor, ha az Irányelv 5. cikke (2) bekezdésének a) vagy b) pontjában foglalt kivételeket vagy korlátozásokat az adott tagállam átülteti nemzeti jogába, és e rendelkezések által megkövetelt feltételek minden egyes konkrét esetben teljesülnek.

II.1.3. Árva művek-irányelv

A Bérlet-irányelv és az Infosoc-irányelv együttesen lehetőséget teremt a könyvtáraknak fő tevékenységeik ellátására, az Árva művek-irányelv pedig megengedi azok kiterjesztését az árva művekre is. Egy mű vagy egy hangfelvétel akkor minősül árva műnek, ha a mű vagy hangfelvétel valamennyi jogosultja ismeretlen, vagy ha egy vagy több jogosult ismert ugyan, de mindegyikük ismeretlen helyen tartózkodik, és gondos jogosult kutatás során sem sikerült azonosítani, vagy fellelni.⁵⁶

A szerzői jogi védelem alatt álló mű digitalizálásához és hozzáférhetővé tételéhez azonban a jogosult előzetes hozzájárulása szükséges, ami árva művek esetében nem lehetséges. Mint ahogy az már említésre került, az Infosoc-irányelv lehetőséget ad a könyvtáraknak állományuk egyes példányainak szabadfelhasználás keretében történő többszörözésére, a könyvtárak azonban nem rendelkeznek a jogosult e kizárólagos joga alóli általános kivétellel. Az Árva művek-irányelv mentesít egy meghatározott intézményi kört⁵⁷ – köztük a nyilvánosan működő könyvtárakat is – az engedély megszerzése alól, és így lehetőséget ad számukra az állományukban található árva művek felhasználására a közérdekű feladatokkal kapcsolatos célok elérése érdekében. Az Irányelv alkalmazandó az irodalmi művekre, filmalkotásokra és más audiovizuális művekre, hangfelvételekre;⁵⁸ a kedvezményezett intézmények szabad felhasználása kiterjed azok nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételére, illetve olyan többszörözésre, amelynek célja kizárólag digitalizálás, hozzáférhetővé tétel, indexelés, katalogizálás, megőrzés vagy helyreállítás lehet.⁵⁹ Az említett célhoz kötött többszörözés szélesíti az Infosoc-irányelvben biztosított, már ismertetett többszörözési szabad felhasználást, ugyanis megengedi az alkotás korlátlan nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételét, illetve a felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját is szolgálhatja.⁶⁰

⁵⁶ Árva művek-irányelv 2. cikk (1) bekezdés

⁵⁷ Az Irányelv a tagállamokban letelepedett, nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, oktatási intézmények, illetve múzeumok, valamint archívumok, mozgóképörökség-védelmi vagy hangzóörökség-védelmi intézmények és közszolgálati műsorszolgáltatók körét határozza meg kedvezményezett intézményekként.

⁵⁸ Árva művek-irányelv 1. cikk (2)–(4) bekezdés

⁵⁹ Árva művek-irányelv 6. cikk (1) bekezdés a,

⁶⁰ MEZEI Péter: Szjt. módosítás 2013: az árva mű szabályozás bemutatása Forrás: <http://copyrightinthexxcentury.blogspot.hu/2013/11/szjt-modositas-2013-az-arva-mu.html>

A tagállamoknak azonban az árvamű státusz, és így a felhasználási engedély megadása előtt biztosítani kell a gondos jogosultkutatói eljárás lefolytatását, valamint annak lehetőségét, hogy amennyiben az árvának minősített mű jogosultja ismertté válik, az a saját jogai tekintetében megszüntethesse az árvamű-jogállást. Az egyes szóban forgó mű- vagy hangfelvétel-típusok esetében megfelelő forrásokat az egyes tagállamok határozzák meg, azonban azoknak magukban kell foglalniuk legalább az Irányelv mellékletben felsorolt releváns forrásokat.⁶¹ Amennyiben arra utaló bizonyíték merül fel, hogy más országokban is találhatóak releváns információk a jogosultakról, szükségeszerű e források igénybevétele. Főszabály szerint a gondos jogosultkutatót az első kiadás, illetve kiadás hiányában az első sugárzás szerinti tagállam területén kell elvégezni. Mivel nem minden kedvezményezett intézmény rendelkezik kellő infrastruktúrával a jogosultkutató megfelelő lefolytatására, ezért igénybe vehetik egyéb szervezetek szolgáltatásait is annak lefolytatására.

A tagállamoknak továbbá lehetővé kell tenniük azt is, hogy a kedvezményezett intézmények nyilvántartást vezessenek az általuk lefolytatott gondos jogosultkutatókról, és hogy összegyűjtsék és a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegyék az ilyen kutatók eredményeit.⁶² Azt elkerülendő, hogy egy adott alkotásra nézve a jogosultkutatót több tagállamban is lefolytassák, a Belső Piaci Harmonizációs Hivatal (a továbbiakban: Hivatal) egységes uniós online adatbázist hozott létre az árva művek nyilvántartására.⁶³ Az adminisztrációs terhek csökkentése érdekében a kedvezményezett intézmények a Hivatalnál történő regisztrációjukat követően külön szerkesztési jogosultságra tesznek szert az adatbázisban, így saját nemzeti szerzői jogi hivataluk felé nem tartoznak bejelentési kötelezettséggel. Tehát amennyiben egy magyar könyvtár a jogosult kutatót követően megállapítja egy alkotás árvamű-jogállását, nem tartozik bejelentési kötelezettséggel a Szellemi Tulajdon Nemzeti

⁶¹Kiadott könyvek esetében többek között a kutató forrását képezi a kötelespéldány-állomány, a könyvtári katalógusok, valamint a könyvtárak és egyéb intézmények által vezetett jegyzékek; a kiadók és szerzők szövetségei az adott országban; a meglévő adatbázisok és nyilvántartások, a WATCH és az ISBN, valamint a nyomtatásban lévő könyvekre vonatkozó adatbázisok; az érintett közös jogkezelő szervezetek, stb. A magyar szabályozás az Irányelvnek megfelelő, a gondos jogosultkutatói eljárás részletszabályait az árva mű felhasználásának részletes szabályairól szóló 138/2014. (IV. 30.) Korm. rendelet tartalmazza.

⁶²Árva művek-irányelv 16. Preambulum bekezdés

⁶³Lásd: <https://oami.europa.eu/ohimportal/en/web/observatory/orphan-works-database>

Hivatala (a továbbiakban: SZTNH) felé, közvetlenül a központi uniós adatbázisba vezeti fel kutatása eredményét. Ezt követően az SZTNH értesítést kap az intézmény bejegyzéséről, amit köteles – mérlegelésnek ez esetben nincs helye – jóváhagyni és rögzíteni a rendszerben.⁶⁴ Az intézmény bejelentésének tartalmaznia kell a jogosultkutatás eredményét, a felhasználással kapcsolatos adatokat, az árva mű jogállásában bekövetkezett változását, és a kedvezményezett intézménnyel történő kapcsolatfelvételt lehetővé tevő adatokat.⁶⁵ Attól függetlenül, hogy a jogosultkutatást mely intézmény végezte el, az adatbázisban rögzített és a gyűjteményében található árva művet bármely kedvezményezett intézmény felhasználhatja, ugyanis valamelyik tagállamban árva műnek tekintett mű vagy hangfelvétel valamennyi tagállamban árva műnek tekintendő, és így az irányelvvel összhangban valamennyi tagállamban felhasználható és hozzáférhető.⁶⁶

Amennyiben a jogosult tudomást szerez alkotása felhasználásáról, a tagállamok biztosítják, hogy bármikor lehetősége legyen a saját jogai tekintetében az árvamű-jogállást megszüntetni. A jogosult az árvamű-jogállás megszüntetése esetén méltányos díjazásban részesül a művének a kedvezményezett intézmények általi felhasználásáért, a mű további felhasználása pedig kizárólag akkor folytatható, ha azt engedélyezi.

Míg a korábban ismertetett kivételek és korlátozások alkalmazása kizárta mind a közvetlen, mind pedig a közvetett anyagi haszonszerzést, addig az árva művek felhasználás során lehetséges bevétel szerzése, igaz, csupán az árva művek digitalizálásával és nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételével kapcsolatos költségeiket fedezésére, többek között a köz- és a magánszféra közötti partnerségi megállapodások keretében.⁶⁷

⁶⁴ Az árva mű felhasználásának részletes szabályairól szóló 138/2014. (IV. 30.) Korm. rendelet 9.§

⁶⁵ Szjt. 41/G.§

⁶⁶ Árva művek-irányelv 4. cikk, Szjt. 41/H. §

⁶⁷ Árva művek-irányelv Preambulum (21) bekezdés

II.2. Az uniós szerzői jog megújítása

„(...) are there really enough attractive and consumer-friendly legal offers on the market? (...) Or only from the perspective of law professors who grow up in the Gutenberg Age?”⁶⁸ Bár REDING a kérdést még 2009-ben, a Ludwig Erhard Lecture keretében tett fel, az azóta sem veszített aktualitásából. REDING szerint a gazdaság növekedése az Európai Unióban elképzelhetetlen addig, amíg az uniós jogalkotás nem reagál – többek között – a jelenlegi szerzői jogi szabályozás anomáliáira, amíg nem megy végbe olyan reform, amely lehetővé teszi írásos örökségünk, Európa írott kulturális javainak digitalizálását, online hozzáférhetővé tételét. A digitális Európa iránti igény létezik, sőt, a digitális Európa az egyetlen, ami versenyképes lehet. REDING úgy véli, annak a generációnak, ami már nem a Gutenberg galaxisban nevelkedett, a könyvtár – jelen formájában – inkább csak egy nem túl érdekes múzeum, de semmiképp sem az információhoz jutás eszköze, nem valós, tényleges lehetőség. A digitális bennszülötteket ösztönözni kell az alkotásra, nem pedig elzárni őket az ismeretektől, vagy éppen jogsértő útra terelni, mert Európának nincs jövője alkotó emberek, folyamatos innováció nélkül. A kérdés szerinte nem az, hogy kell-e digitalizálni, a tudást gyorsan, azonnal hozzáférhetővé tenni, hanem az, hogy erre milyen modell a legalkalmasabb.

REDING gondolatait viszi tovább az Európai Bizottság az Európa 2020 stratégiában,⁶⁹ ami az Európai Unió növekedésére vonatkozóan 2020-ig szóló célkitűzéseket határoz meg: hangsúlyozza többek között a tudás és az innováció belső piacon belüli szabad mozgásának fontosságát, valamint kiemelt kezdeményezései között szerepel az európai digitális menetrend kidolgozása.⁷⁰ A digitális menetrend – a Stratégia hét pillérének egyikeként – az információs és kommunikációs technológiákban rejlő lehetőségek hatékonyabb kiaknázását javasolja az innováció, a gazdasági növekedés és a haladás előmozdítása érdekében. A menetrend céljai között szerepel az uniós állampolgárok digitális jártasságának növelése, a digitális készségek és a digitális integráció

⁶⁸Viviane REDING: Digital Europe – Europe’s Fast Track to Economic Recovery Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-09-336_en.htm

⁶⁹Europe 2020: the European Union strategy for growth and employment Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:em0028>

⁷⁰Digital Agenda for Europe Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:si0016&from=HU>

előmozdítása, valamint az alkotások további digitalizálása, és elérhetővé tétele, az Europeana fejlesztése.

A tudás digitalizálása, a digitális könyvtári rendszer kiépítése iránti igény azonban jóval korábbi ennél: a digitális megőrzés fontosságát már egy 2002. évi tanácsi állásfoglalás is hangsúlyozta és felszólította a tagállamokat, hogy tűzzék azt napirendre.⁷¹ Az Európai Bizottság 2005-ben, egy az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának szóló közleményében kifejezte a digitalizálás és a virtuális könyvtárak felállításának szükségességét. A közlemény szerint a digitális könyvtár a nyilvánosság számára hozzáférhető digitális tartalmak rendezett gyűjteménye, melynek állománya egyszerre alapul digitalizált anyagokon, azaz olyan műveken, amelyek fizikai formában jöttek létre, és elektronikus formájukat a digitalizálási eljárással nyerték el, és olyan alkotásokon, amelyek eleve digitális formában jöttek létre. A digitalizálás kiemelt fontosságát a tartalom széleskörű hozzáférhetőbbé tételében, valamint a fennmaradásának a biztosításában látja⁷²

Az Európai Bizottság 2008-ban elfogadta a Szerzői jog a tudásalapú gazdaságban c. Zöld Könyvet. A könyv vizsgálja, hogyan lehet a legmegfelelőbb módon biztosítani a tudás online terjesztését a kutatás, a tudomány és az oktatás területén. A könyv két részre tagolódik: első egysége az Infosoc-irányelvben megfogalmazott kivételek és korlátozások rendszerével, az azzal kapcsolatban felmerülő általános kérdésekkel, kritikákkal foglalkozik; a második rész a tudás terjesztése szempontjából legfontosabb kivételeket és korlátozásokat elemzi, ezekhez kapcsolódó konkrét kérdéseket tesz fel, felveti az újragondolásukat. A Könyv hangsúlyozza az irányelv olyan irányú módosításának szükségességét, ami lehetővé teszi a jogi és technikai szempontból megfelelő kialakítását a művek kutatási vagy oktatási célzattal történő online kölcsönzéséhez.⁷³

⁷¹2002. június 25-i tanácsi állásfoglalás, A holnap emlékeztetének megőrzése: digitális tartalmak megőrzése a jövő generációi számára, HL C 162., 2002.7.6., 4. o.

⁷²A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – 2010: digitális könyvtárak COM/2005/0465 végleges Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0465:HU:NOT>.

⁷³Green Paper. Copyright in the Knowledge Economy Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-infso/greenpaper_en.pdf

Fontos kiemelni a közösségi szerzői jog megújítását célzó kezdeményezések közül az Európai Bizottság 2013. december 5. és 2014. március 5. között lefolytatott konzultációját, ugyanis egy hatékony reform elképzelhetetlen a felhasználók, szerzők és egyes piaci szereplők igényeinek becsatornázása nélkül.⁷⁴ A konzultáció során több mint száz, tartalmát tekintve rendkívül széles skálán mozgó kérdést tettek fel, az azonban közös bennük, hogy mind a digitális kultúra kihívásaira próbál választ adni. A Bizottság a konzultációra nyitva álló három hónap alatt 9500 választ kapott, amelyeknek egy szignifikáns része, 58,7% a felhasználóktól, 24,8% a szerzőktől, alkotóktól, 8,6% pedig a kiadóktól, forgalmazóktól érkezett, de rajtuk kívül maguk a tagállamok, állami hatóságok, közös jogkezelők is tettek észrevételeket, ami lehetővé tette egy komplex elemzés megszületését. Az értékelés során az egyes kérdéscsoportokra adott válaszokat kategorizálták a válaszadók személye alapján, aminek köszönhetően az eltérő érdekek, célok és motivációk könnyen lekövethetővé váltak.⁷⁵ A továbbiakban a könyvtári digitalizálást, e-könyv kölcsönzést érintő kérdésekre adott válaszok is ennek megfelelően kerülnek ismertetésre.

A kérdőív összesen négy, a könyvtári e-kölcsönzéssel kapcsolatos kérdést tartalmazott.⁷⁶ Az első kérdés három, a válaszadók személye alapján differenciált alkérdésre osztható: az intézményeknek⁷⁷ arra kellett választ adniuk, hogy milyen problémákkal találkozhatnak akkor, ha e-könyvvvel szeretnék bővíteni az állományukat; a felhasználóknak az e-könyv kölcsönzés során felmerült problémáikról kellett nyilatkozniuk; a szerzői jogi jogosultaknak pedig arra kellett választ adniuk, hogy kötöttek-e már könyvtárakkal szerződést e-könyvek kölcsönzésére. A második kérdés az érzékelt problémák leghatékonyabb megoldásáról kérdezte a válaszadókat. A harmadik kérdés kifejezetten az intézményi válaszadóknak szólt, és arra kereste a választ, hogy milyen különbséget látnak a tradicionális szolgáltatásaik, így például a nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés és az új, online nyújtott szolgáltatásaik között. A negyedik kérdés ezzel szinte egyező, csupán a válaszadók köre más: itt a szerzői jogi

⁷⁴Public Consultation on the review of the EU copyright rules Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/index_en.htm

⁷⁵Lásd: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/index_en.htm

⁷⁶Public Consultation on the review of the EU copyright rules 21-22. o. Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/docs/consultation-document_en.pdf

⁷⁷Az intézményi csoportba könyvtárakat, egyetemeket, múzeumokat stb. sorolták, értelemszerűen ebben az esetben a könyvtárakat kell az intézményi válaszadók alatt érteni.

jogosultaknak kellett nyilatkozniuk a könyvtárak tradicionális és új szolgáltatásai közötti különbségekről, a felmerülő problémákról.

Az e-könyv kölcsönzéshez kapcsolódó kérdésekre sajnálatos módon a felhasználóktól kevés válasz érkezett. A beérkezett válaszok alapján a felhasználók számos problémával találkozhatnak a kölcsönzés során, és leginkább az okoz gondot, hogy a szabályok nem világosak, illetve a rendszerek nem egységesek még a tekintetben sem, hogy milyen e-könyv olvasókra, operációs rendszerekre teszik lehetővé az e-könyvek elérését. Továbbá egyértelműen kitűnik az igény egy olyan egységes, harmonizált szabályozás iránt, ami lehetővé teszi a határokon átnyúló kölcsönzést.

Az intézményi válaszadók szintén problémák sorát tárták a Bizottság elé: gondot okoz a könyvtárak számára elérhető e-könyvek csekély mennyisége, hiszen így nem tudják funkciójukat ellátni, illetve a szimultán kölcsönzés tilalma, valamint az különösképpen terheli a könyvtárak erőforrásait, hogy az esetek többségében nem örökös példányokat kapnak, hanem azokat meghatározott idő után újra meg kell vásárolniuk, holott áruk általában a fogyasztói ár többszöröse. Ahogy a felhasználóknak, úgy a könyvtáraknak is probléma a területi korlátozás, ami kizárja a határon átnyúló kölcsönzéseket. A könyvtárak a megoldást egy új szabad felhasználás bevezetésben vagy a korábbi kiterjesztésében látják, illetve felmerült a jogkimerülés elvének kiterjesztése a digitális tartalom terjesztésére és kölcsönzésére.

A szerzők problémásnak találják, hogy az e-könyv kölcsönzéssel kapcsolatos megállapodások megkötésében többnyire nem vesznek részt, az csupán a kiadók és a könyvtárak között történik, holott erre nem minden esetben jogosították fel a kiadókat, illetve féltik a megfelelő díjazásukat, amire a megoldást többen a Bérlet irányelvben lefektetett díjazási elveknek az e-könyv kölcsönzésre való alkalmazásában látják.

Mind a közös jogkezelők, mind pedig a kiadók, forgalmazók kiemelték, hogy az e-book piac még csak születőben van, ezért kiemelten fontos a védelme. Ebből adódóan elképzelhetetlennek tartják akár egy új szabad felhasználás bevezetését, akár a nyilvános könyvtári haszonkölcsönzésre vonatkozó szabályoknak az e-könyvekre történő kiterjesztését, mivel szerintük az e-book kereskedelem teljes ellehetetlenítésével járna, ami annak fényében, hogy a bevételeknek csupán egy jelentéktelen része

származik a könyvtárak részére értékesített példányokból, a szerzői jogi jogosultaknak jelentős kárt okozna. Kizárólag erőteljes korlátozásokkal, megfelelő védelmi mechanizmusokkal ellátva tartják elképzelhetőnek az e-könyvek könyvtárak számára történő értékesítését.⁷⁸

Már a konzultáció eredményének rövid ismertetéséből is kitűnik, hogy az e-könyv piac szereplői sokkal inkább szembenálló felek, mint konszenzusra kész partnerek, érdekeik – legalábbis látszólag – teljesen ellentétesek, miközben a kiadók jelentős erőfölényben vannak, így a könyvtárak alkupozíciója rendkívül gyenge, holott a szerzők érdekeltnek lennének egy kompenzált rendszerben. Hosszútávon a könyvtárak működése elképzelhetetlen lesz e-könyv kölcsönzés nélkül, illetve már most felmerült az igény határon átnyúló szolgáltatás nyújtásra is, a kiadók többsége azonban miközben az ágazat szereplőinek kapcsolata meglehetősen konfliktusos, hiszen érdekeik jelentős eltéréseket mutatnak.

Egy tudás, és innováció alapú Európa, REDING víziójának beteljesülése elképzelhetetlen egy átfogó, a könyvtárak működését érintő közösségi szerzői jogi reform nélkül. Julia REDA, a német Kalózpárt európai parlamenti képviselője, építve a konzultáció eredményére, 2015. január 19-én közzé tette az Infosoc-irányelv megújítását célzó jelentését.⁷⁹ REDA szerint azért van szükség reformra, mert bár az Infosoc-irányelv célja a tagállamok szerzői jogainak harmonizációja volt, valójában az Irányelv csak nagyobb eltéréseket eredményezett; különösen a korlátozások és kivételek rendszerét látja aggályosnak. További problémának látja a szabályozás „bonyolultságát”, REDA szerint a társadalom többsége számára a szerzői jogi szabályozás érthetetlen, átláthatatlan, holott a szabályok megismerésének nehézsége nagyban növeli az alkotás tranzakciós költségét, így akár visszatartó erőt is képezhet. REDA hangsúlyozza, hogy a digitális egységes piac létrehozása, ami kiemelt uniós cél, elképzelhetetlen egységes szerzői jogi szabályozás nélkül. Ennek eléréséhez számos javaslatot fogalmaz meg: többek között az egységes európai szerzői jogcím bevezetését; a védelmi idő teljes harmonizálását; az

⁷⁸Report on the responses to the Public Consultation on the Review of the EU Copyright Rules 46.-49. o. Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/index_en.htm

⁷⁹Julia REDA: Draft Report on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society (2014/2256(INI)) Forrás: https://pub.juliareda.eu/copyright_evaluation_report.pdf

Infosoc-irányelvben szereplő korlátozások és kivételek átültetésének kötelezővé tételét; illetve e korlátozásoknak és kivételeknek a digitális környezetben való, az analóg világgal megegyező mértékű érvényesülését. A könyvtárak kulturális missziója számára a jelentés 19. 20. és 23. pontja bír kiemelt jelentőséget: e pontok a kutatási és oktatási célú kivételek szélesítésére, a korlátozások és kivételek esetében hatásos műszaki intézkedés tilalmára, és ami ennél is fontosabb, egy, a könyvtárak számára biztosítandó e-kölcsönzési kivétel bevezetésére tesznek javaslatot.

A javaslat – bár a Kalózpárton belül pont túlzott konzervativizmusa miatt támadták⁸⁰ – rendkívül radikális, így nem meglepő, hogy számos változtatáson átesett elfogadásáig.⁸¹ Azonban a könyvtárakra vonatkozó pontjai nem változtak jelentősen, az Európai Parlament által 2015. július 9-én elfogadott javaslat továbbra is támogatja egy új, a könyvtári e-kölcsönzést elősegítő szabadfelhasználás bevezetését.⁸² Igaz az elfogadott jelentés nem rendelkezik jogforrási kötőerővel, elfogadása mégis jelentős, hiszen támpontul szolgálhat a Bizottság számára, ami legkésőbb 2015 végén javaslatot tesz az Infosoc-irányelv átfogó módosítására. A Bizottság előtt alapvetően két út áll: vagy követi a jelentés irányát, és egy új, az e-kölcsönzést magába foglaló szabadfelhasználást vezet be, vagy épít a jelenlegi, felhasználási szerződéseken alapuló rendszere.

⁸⁰Amelia ANDERSDOTTER: Pirate party mep fails to deliver true copyright reform Forrás: <https://torrentfreak.com/pirate-party-mep-fails-to-deliver-true-copyright-reform-150125/>

⁸¹Lásd: <https://juliareda.eu/copyright-evaluation-report/full/>

⁸²Lásd: European Parliament resolution of 9 July 2015 on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society Forrás: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2015-0273&language=EN>

III. A könyvtárak működésének hazai szabályrendszere

III. 1. A nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés

III.1.1. Haszonkölcsön – nyilvános könyvtári haszonkölcsön elhatárolása

A haszonkölcsön dolog használatának ingyenes átengedése azzal a megállapodással, hogy azt a használat idejének elteltével vissza kell adni. Tehát egy olyan konszenzuális szerződés, amely a bérlettől annyiban különbözik, hogy a használat átengedésért nem jár ellenérték, nem visszterhes, a szerződés megkötésének módja nem a használat valóságos átengedése, hanem a felek erre vonatkozó megegyezése. A használat átengedője a haszonkölcsönbe adó, aki főszabály szerint maga a dolog tulajdonosa, a használó pedig a haszonkölcsönbe vevő.⁸³ A haszonkölcsön-szerződést a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) szabályozza, egy, a kötelmi könyv különös részében nevesített szerződéstípus.⁸⁴

Ha az Szjt.-ben szabályozott nyilvános könyvtári haszonkölcsönzést⁸⁵ – *határozott időre történő használatba adás, amely sem közvetlenül sem közvetetten nem irányul gazdasági vagy kereskedelmi előny megszerzésére*⁸⁶ – el akarjuk határolni a Ptk. béli jogintézménytől, először a szerződés tárgyát, másodsor pedig a szerződés alanyait kell vizsgálnunk, a fogalmi elemek mástekintetben megegyeznek.

i. A szerződés tárgya

A haszonkölcsön tárgya lehet bármely testi dolog, „*amely meghatározott szerződésszerű használatra alkalmas, anélkül, hogy a használat folytán megsemmisülésnek, vagy aránytalan értékcsökkenésnek volna kitéve.*”⁸⁷ A nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés tárgyát ezen belül a könyvtár által jogszerűen beszerzett művek képezhetik, azok bármiféle dologi műpéldányai, ide nem értve a szoftvereket és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázisokat, valamint a felhasználási

⁸³ÚJLAKI Miklós: „*Ingyenes használatátengedések*” in SZLADITS Károly (főszerk.): *A magyar magánjog IV. kötet* (Budapest: Grill Károly Könyvkiadó vállalata 1942) 543. o.

⁸⁴ Ptk. 6:357. §

⁸⁵ Szjt. 39. §

⁸⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2006. december 12-i. 2006/115/EK irányelve a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joghoz kapcsolódó egyes jogokról (a továbbiakban: Bérlet irányelv) 2. cikk (1) bekezdés b) pont

⁸⁷ Lásd: ÚJLAKI (83. lj.) 542. o.

többszörözés keretében keletkezett példányokat.⁸⁸ Dologi műpéldány lehet a közvetlen érzékelhetőség tárgya, például egy könyv, kotta, vagy a közvetetté, mint egy hanglemez, a hordozó anyaga közömbös.⁸⁹

ii. A szerződés alanyai

Míg a haszonkölcsön esetén a haszonkölcsönbe adó maga a dolog tulajdonosa, addig nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés esetén a haszonkölcsönbe adó nem a szerzői jogi jogosult, hanem egy köztes szereplő, a nyilvános szolgáltatást végző könyvtár (aki a művet hordozó műpéldány, mint dolog tulajdonosa).

A jogalkotó az Szt. 23. § (3) bekezdésében foglalt főszabály alól – miszerint a terjesztés joga kiterjed a mű egyes példányainak a nyilvánosság részére történő haszonkölcsönbe adására is – kivételt enged: a 23/A. § alapján a kották és irodalmi művek tekintetében a szerző csupán díjigényre tarthat igényt, engedélyezési joga nincs. Nem nyilvános működő könyvtárak esetében természetesen a főszabály érvényesül. Erre a kedvezményre a Bérlet irányelv már ismertet 6. cikke teremtett lehetőséget. Tehát amennyiben a kölcsönbevevő a könyvtárba szabályszerűen beiratkozott, vállalta annak szabályait, illetve a megfelelő eljárásban igényelte a műpéldányt, a szerződés közte és a könyvtár között létrejön, függetlenül a szerzői jogi jogosulttól.

iii. A szerzői jogi jogosult és a könyvtár viszonya

Ha a szerzői jogi jogosult, a könyvtár és a kölcsönző közötti viszonyt egy láncként fogjuk fel, és megpróbáljuk az összetartó kapcsok tartalmát felfejteni, akkor a könyvtár és a kölcsönző között az előbb ismertetett könyvtári haszonkölcsönzési jogviszonyt találjuk, azonban a szerzői jogi jogosult és a könyvtár közötti kapcsolatot, annak tartalmát már nem ennyire egyszerű meghatározni, ehhez első lépésként a könyvtár fogalmát kell meghatározni, illetve szétbontani azt típusokra.

⁸⁸ Complex DVD Jogtár Kommentár a Szerzői jogi törvényről szóló 1999. évi LXXVI. törvényről

⁸⁹Lásd: Kommentár (88. lj.)

Ahogy az már az alanyok ismertetésénél is kitűnhetett, szerzői jogi szempontból elsősorban annak meghatározása releváns, hogy mely könyvtár minősül nyilvános szolgáltatást nyújtónak, és mentesül így a főszabály alól. A nyilvános szolgáltatást nyújtó könyvtár törvényi fogalmát a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ktv.) adja meg:⁹⁰ a könyvtár a Ktv.-ben meghatározott könyvtári dokumentumok⁹¹ rendszeres gyűjtését, feltárását, megőrzését és használatát biztosító szervezet.

Ahhoz azonban, hogy eldönthessük, hogy az Szjt. 23/A. § szerint, vagy az Szjt. 39.§ alapján megy végbe a haszonkölcsönzés, tovább kell differenciálnunk a nyilvános könyvtár fogalmát. A nyilvános könyvtári szolgáltatást nyújtó könyvtárak a Ktv. alapján országos szakkönyvtárakra, nemzeti, közművelődési, felsőoktatási, és iskolai könyvtárakra bonthatók. Ez azért kiemelten fontos, mert míg a Ktv. 3. mellékletében országos szakkönyvtárként meghatározott könyvtárak⁹² szolgáltatására az Szjt. 39. § vonatkozik, azaz a szerzői jogi jogosultat sem engedélyezési jog, sem pedig díj igény nem illeti meg a könyvtári haszonkölcsönzések után, addig a többi nyilvános könyvtárra az általános szabály, az Szjt. 23/A. § mérvadó, ami csak az engedélyezési jog alól mentesíti a könyvtárakat, viszont a jogosultakat a haszonkölcsönzések arányában megilleti a méltányos díjazás.

Miért lehetséges ez a különbségtétel, és áll fenn látszólag diszkrimináció a könyvtárak között? A jelenlegi differenciált szabályozás 2009-ben – az Szjt. 2008. évi CXII.

⁹⁰Ktv.1. sz. melléklet e) pont

⁹¹Ktv.1. sz. melléklet i) pont: Könyvtári dokumentum: a könyvtár által állományba vett, alap- és kiegészítő feladatai ellátásához szükséges tudományos, oktatási, művészeti, közművelődési vagy történeti értékű könyv, időszaki kiadvány, egyéb kiadvány, illetőleg minden szöveg-, kép-, adat- és hangrögzítés, beleértve a könyvtár állományába vett elektronikus dokumentumot is, kivéve az Ltv. hatálya alá tartozó, irattári jellegű levéltári anyagnak minősülő dokumentumot.

⁹²Ktv. 3. sz. melléklet:

- a) a Budapesti Műszaki Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár,
- b) az Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár,
- c) a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára,
- d) az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ,
- e) az Országgyűlési Könyvtár,
- f) az Országos Idegen nyelvű Könyvtár,
- g) az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet Pedagógiai Könyvtár és Múzeum,
- h) a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár,
- i) a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár,
- j) a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet Könyvtára,
- k) a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Könyvtár

törvénnyel történő módosításával – jött létre, azt megelőzően valamennyi nyilvános szolgáltatást végző könyvtár díjfizetési kötelezettség nélkül nyújthatott nyilvános könyvtári hasznon kölcsönzést. Ezáltal egy rendkívül széles kör mentesült mind az engedélyezés, mind pedig a díjfizetési kötelezettség alól, azaz élhetett a szabad felhasználás intézményével. 2002-ben a Bizottság Jelentést adott ki Bérlet irányelv implementációjának állapotáról.⁹³ A Jelentés a haszonkölcsönzés intézményét részletesen elemezte, vizsgálta a tagországok szabályozását, végezetül hangsúlyozta, hogy a nyilvános könyvtárak teljes vagy nagy részben történő mentesítése a szerző engedélyezési joga, illetve díjigénye alól ellentétes a közösségi jogalkotói szándékkal, a kivétel nem vonatkozhat valamennyi nyilvános haszonkölcsönzést végző intézményre vagy ezek többségére, hiszen ez a szerzők nyilvános haszonkölcsönzési jogának kiüresítésével jár, ami az Irányelv téves, a közösségi jogot sértő átültetését jelenti.⁹⁴ Ennek nyomán számos kötelezettségszegési eljárás is indult.⁹⁵ Magyarország is a Jelentéssel ellentétesen ültette át a Bérlet-irányelvet, a közösségi jognak megfelelő korrekció csak 2009-ben, a már említett módosítással történt meg. A nyilvános szolgáltatást nyújtó könyvtárak között így kialakult különbséget azzal ellensúlyozza a jogalkotó, tekintettel a könyvtárak nyilvános haszonkölcsönzési tevékenységének a kultúra terjesztésében elfoglalt kiemelkedő szerepére, hogy a szerzőket megillető díjak megfizetését az állam átvállalja. A szerzők e díjigényüket kötelező közös jogkezelés keretében érvényesíthetik, mivel ebben az esetben az egyedi joggyakorlás nem lenne megoldható, díjukról pedig csak a felosztás időpontját követő hatállyal, a rájuk jutó összeg erejéig mondhatnak le.⁹⁶

Tehát a nyilvános szolgáltatást nyújtó könyvtárak és beiratkozott olvasóik között könyvtári haszonkölcsönzési jogviszony jön létre a kölcsönzésekkor; a könyvtárak és a szerzői jogi jogosultak viszonya azonban eltéréseket mutat aszerint, hogy az adott könyvtár a Kvt. alapján milyen kategóriába tartozik. Miután a terjesztő értékesíti az adott könyvet a könyvtár részére, az országos szakkönyvtárak haszonkölcsönzés esetén

⁹³A 2008. évi CXII. törvény indokolása Forrás: http://www.hipo.gov.hu/jogforras/2008_CXII_Szjtmod_indokolas.pdf

⁹⁴Lásd: Kommentár és Indokolás (88. lj.)

⁹⁵Többek között Bizottság kontra Olaszország C-198/05. számú ügy, Bizottság kontra Portugália C-53/05. számú ügy, Bizottság kontra Spanyolország C-36-05. számú ügy, Bizottság kontra Luxemburg C-180/05. számú ügy, Bizottság kontra Írország C-175/05. számú ügy lásd: Indokolás

⁹⁶Lásd: Indokolás (93. lj.)

nem kötelesek sem engedélyt kérni a szerzői jogi jogosulttól, sem díjat fizetni számára a könyv kölcsönzése után, ezzel szemben minden más nyilvános könyvtári haszonkölcsönzést végző könyvtár köteles díjat fizetni, hogy ezzel kompenzálja a jogosultakat a könyvtári kölcsönzés okozta jövedelem kiesésért.

iv. Elektronikus könyvek a nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés rendszerében

Áttekintve a nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés konstrukcióját, annak alapvető szabályait, magától értetődő, hogy a rendszerbe az elektronikus könyvek nem illeszthetők be. Az Szjt. – az 1992-ből származó Bérlet-irányelvnek megfelelően - nem nevesíti őket a nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés lehetséges tárgyaként, sőt, a háromlépcsős teszt⁹⁷ alkalmazása is kizárja a kiterjesztő értelmezést, hiszen szinte nyilvánvaló, hogy a jelen szabályozás alapján eljárva az elektronikus könyvek könyvtári haszonkölcsönzése sérti a művek rendes felhasználását, és károsítaná a szerzők jogos érdekeit.⁹⁸

⁹⁷Lásd: Kommentár (88. lj.)

⁹⁸Sem az 1992-es Bérlet-irányelv, sem az Szjt. 1999-es megalkotásakor nem léteztek mai formájukban e-könyvek, azok forradalma, elterjedése a 2000-es évek elejére tehető, így érthető, hogy az említett jogszabályok esetében a jogalkotó nem tért ki szabályozásukra

III.2. Digitalizálás és hozzáférhetővé tétel

A nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés nem terjeszthető ki az elektronikus könyvekre, ez az Szjt. és a Bérlet irányelv alapján egyértelmű. Ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy az Szjt. szabályainak megfelelően nyújtható-e olyan új szolgáltatás, amelyben a könyvtár a jogszerűen rendelkezésére álló fizikai műpéldányait digitalizálja, és hozzáférhetővé teszi saját olvasói számára? Ha igen, akkor kérhet érte többletdíjat, vagy a beiratkozási díjon túl nem számíthat fel költségeket? Szükséges a többletszolgáltatás nyújtásához a szerzői jogi jogosultak hozzájárulása?

III.2.1. A könyvtári állomány digitalizálása

Először is azt szükséges megvizsgálni, hogy egy nyilvános szolgáltatást nyújtó könyvtár digitalizálhatja-e, és ha igen, akkor milyen feltételek mellett a saját állományát. A válasz egyértelmű, ha egy alkotás védelmi ideje már letelt, de a még védelem alatt álló művek esetében vizsgálni kell az engedély szükségességét, mivel a digitalizáció nem más, mint a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön, ami az Szjt. fogalomrendszerében többszörözésének minősül,⁹⁹ és főszabály szerint engedélyhez kötött tevékenység.

Az Szjt. 35.§ (4) bekezdése a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak számára a többszörözést meghatározott, konjunktív feltételek fennállása esetén szabad felhasználásként biztosítja. Az elsődleges követelmény az, hogy a felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve se szolgálja.¹⁰⁰ Az ingyenességen túl további vagylagos feltétel, hogy a szabad felhasználás rendeltetésével összefüggő célok teljesülését követeli meg a törvény, amik közül a tervezett szolgáltatás hármát – a tudományos kutatáshoz, archiváláshoz és nyilvános könyvtári ellátás működtetéséhez szükségesség esetét – valósíthat meg. Az Szjt. által felállított szigorú kritériumrendszer megfelel az Infosoc-irányelvben előírányzottaknak: a kedvezményezett intézményi kör az Irányelvvel azonos, és kizárólag egyes, meghatározott többszörözési cselekményeket tesz lehetővé.

⁹⁹ Szjt. 18. § (2) bekezdés

¹⁰⁰ A szabály tehát nem alkalmazható majd abban az esetben, amikor a könyvtár a szolgáltatást többletdíj fejében kívánja nyújtani.

A tervezett szolgáltatás előfeltétele – az állomány, legalábbis annak egy részének digitalizálása és elektronikus eszközön történő tárolása – tehát megvalósulhat. A következő lépéső annak vizsgálata, hogy a nyilvánosan működő könyvtár az így létrejött tartalmat hogyan teheti hozzáférhetővé az olvasói számára.

III.2.2. A digitalizált tartalom hozzáférhetővé tétel

i. A nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg

Ha a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg, akkor a Szjt. 26. § (8) bekezdésének második fordulata alapján nyilvánossághoz közvetítés valósul meg, ugyanezen bekezdés szerint pedig a szerzőnek kizárólagos joga, hogy művét a nyilvánossághoz közvetítse, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Tehát amennyiben a könyvtár tervezett szolgáltatásnak felhasználói mind a hozzáférés helyét illetően, mind pedig a hozzáférés idejét illető szabadon dönthetnek, a könyvtárnak be kell szereznie a jogosultak engedélyt. Ezt csak akkor kerülheti el, ha az Szjt. biztosít számára szabad felhasználást. Azonban egyértelmű, hogy erre vonatkozó szabad felhasználás – az árva művek körén kívül – nincs: mind az Infosoc-irányelv preambulumban megfogalmazottakat, mind háromlépcsős teszt kritériumait sértene, és egy önálló, új szolgáltatás helyett valójában a nyilvános könyvtári haszonkölcsonzést terjesztené ki a digitalizált műpéldányokra.

Természetesen az nem kizárt, hogy a könyvtár minden egyes szerzői jogi jogosulttal felhasználási szerződést kössön, és így megkapja az engedélyt egy ilyen szolgáltatás működtetésére, de az eljárás tranzakciós költsége jelentősen meghaladná a legtöbb nyilvánosan működő könyvtár kapacitását. Sőt, mivel a megkötéskor ismeretlen felhasználási módra kiterjedő felhasználási szerződést nem köthettek a kiadók,¹⁰¹ így az internetes felhasználásra vonatkozó jogok az internetes felhasználás megjelenését megelőző időkben kötött szerződések alapján nem kerültek hozzájuk. Más lehet a helyzet az 1990-es évek közepe óta kötött szerződésekben. Tehát a könyvtárnak vagy a

¹⁰¹ Szjt. 44. § (2) bekezdés

kiadókat, vagy a szerzőket, azok jogutódait kellene felkutatnia és velük kellene megkötnie egyenként a felhasználási szerződéseket. Az első e-kölcsönzési rendszer 2015. április 29-én indult el Magyarországon, koordinációját és működtetését az Országos Széchenyi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) végzi. A rendszer szervesen illeszkedik a már korábban az Egyesült Államokban, illetve az Unió más tagországaiban kialakult e-kölcsönzési struktúrákhoz, így ezek ismertetését követően kerül sor az ELDORADO program bemutatására.

ii. A digitalizált tartalom elérése időben és térben korlátozott

Más a helyzet akkor, ha digitalizált tartalom elérése időben és térben korlátozott. Bár ez esetben is az Szjt. 26. § (8) bekezdése szerint nyilvánossághoz közvetítés valósul meg, azonban az Szjt. 38. § (5) bekezdése – az Infosoc-irányelv már ismertetett 5. cikk (3) bekezdés n, pontjának megfelelően – tartalmaz erre nézve szabad felhasználási esetkört. A szabály meghatározza azt a kedvezményezett intézményi kört – a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, iskolai oktatás célját szolgáló intézmények, muzeális intézmények, levéltárak, valamint kép- és hangarchívumok – amely a gyűjteménye részét képező műveket a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjelenítheti. Természetesen a jogalkotó további feltételek teljesülését is megköveteli ahhoz, hogy a szolgáltatás szabad felhasználásnak minősüljön: csak akkor működtethető a rendszer, ha nincs a felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás,¹⁰² a megjelenítés csak a kedvezményezett intézmények helyiségeiben, ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén történhet;¹⁰³ sem közvetlenül sem közvetve nem irányulhat jövedelemszerzésre; tudományos kutatás vagy egyéni tanulás

¹⁰²Az Infosoc-irányelv „az adásvételi vagy felhasználási feltételek alá nem eső” fordulatot használja, a már ismertetett TU DARMSTADT v. ULMER ügy tükrében azonban a magyar implementáció helyes, hiszen kifejezi az EUB könyvtáraknak kedvező értelmezését, miszerint nem elégséges a szabadfelhasználás kizárására olyan felhasználási szerződés felkínálása, ami ezt korlátozni kívánja, annak ténylegesen fenn kell állnia, így annak hiányában a szabadfelhasználásnak nincs akadálya.

¹⁰³GRAD-GYENGE Anikó szerint „a „képernyőn való megjelenítés” fordulat helyett szerencsésebb lenne „kifejezetten a nyilvános előadásra utalni, mivel ez szó szerinti értelmezésben oda vezet, hogy így csak a vizuálisan történő megjelenítés a megengedett, ami azonban kifejezetten problematikus lehet a hanganyagok (vagy hanggal is rendelkező) anyagok hozzáférhetővé tétele esetében.” 34.o. Lásd: GRAD-GYENGE Anikó: Archívumok egy új világban: a digitalizáció hatásai a könyvtárakra II. rész Forrás: <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200710-pdf/02.pdf>

célját kell szolgálnia.¹⁰⁴ A 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet¹⁰⁵ további feltételeket határoz meg: olyan biztonságos műszaki megoldást kell a kedvezményezett intézményeknek alkalmaznia, amely megakadályozza a gyűjteménye hozzáférhetővé tett elemeinek módosítását, többszörözését (bármely hordozón való rögzítését), illetve az igénybe vevőként meghatározott személyek körén kívülre irányuló közvetítését, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is; valamint köteles a hozzáférhetővé tett műhöz kapcsolatosan tájékoztatást adni arról, hogy az csak az Szjt. 38. § (5) bekezdésében megjelölt tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljából vehető igénybe.

Tehát amennyiben a fenti feltételek teljesülnek, a nyilvános szolgáltatást nyújtó könyvtár a jogszerűen digitalizált állományát a saját helyiségeiben terminálokon keresztül hozzáférhetővé teheti olvasóinak. Azonban a szabály nyelvtani értelmezéséből az is következik, hogy a könyvtár a saját helyiségeiben található terminálokon más kedvezményezett intézmények gyűjteményét is megjelenítheti, illetve fordítva, hogy a könyvtár gyűjteménye hasonlóképpen más kedvezményezett intézmények helyiségeiben is megjeleníthető, mivel a törvény szövege szerint nem csak „az intézmény helyiségeiben”, hanem „az ilyen intézmények helyiségeiben” történhet a szabad felhasználás. Sőt, a 117/2004. (IV. 28.) Korm. Rendelet 3. § (1) bekezdése explicite ki is mondja ezt.¹⁰⁶

Felvetődik, hogy ez mennyiben felel meg az Infosoc-irányelvnek, illetve magának a háromlépcsős tesztnek. A Szerzői Jogi Szakértő Testület 29/2004 ügyszámú szakvéleményében kifejtette, hogy a magyar törvényben elfogadott értelmezés kifejezetten azon műtípusoknál sérti a háromlépcsős tesztet, ahol az alacsony kereslet miatt magas árat alkalmaznak a jogosultak, és amelyeket ezért általában csak intézmények vásárolnak meg. A szabad felhasználás ilyen tág értelmezése lehetőséget

¹⁰⁴ Szjt. 38. § (5) bekezdés

¹⁰⁵ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról szóló 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet

¹⁰⁶ 117/2004. (IV. 28.) Korm. Rendelet 3. § (1) bekezdése szerint a „kedvezményezett intézmény gyűjteménye az Szjt. 38. § (5) bekezdésében meghatározott szabad felhasználás alapján történő hozzáférhetővé tétel céljából bármely más kedvezményezett intézmény gyűjteményével szabadon összekapcsolható.”

teremt arra, hogy országosan egyetlen példány megvásárlása kiváltsa a további példányok megszerzését, hiszen valamennyi kedvezményezett intézményben hozzá lehet majd férni a műpéldányhoz, azaz a tág értelmezés a könyvtárközi kölcsönzés megkerülését és a műpéldányok intézményenkénti beszerzését gátolhatja. Ez pedig egyértelműen sérelmes az egyes művek rendes felhasználására és így indokolatlanul károsítja a jogosultakat.¹⁰⁷

A szabály ilyen értelmezése ellentmond tovább az Infosoc-irányelvnek is, ugyanis a tagállamok nem jogosultak az Irányelvben meghatározott kivételek és korlátozások rendszerén, túlterjeszkedni, nem állapíthatnak meg újabb szabad felhasználásokat, a vonatkozó esetben pedig az állományok összekapcsolása nem illeszthető be, annak kereteit meghaladja.¹⁰⁸ GRAD-GYENGE kiemeli, hogy bár „*az Szt. 33. §-ában foglalt, a szabad felhasználások általános értelmező szabálya a jogalkalmazót, és nem a jogalkotót köti, de a szabad felhasználás terjedelmét a különleges esetet meghatározó egyes szakaszok és az általános szabályok együttes alkalmazása teremti meg. Ebből pedig az következik, hogy a 38. § (5) bekezdése még egy bizonytalan fogalmazás esetében sem értelmezhető helyesen úgy, hogy abba a gyűjtemények összekapcsolása is beleférjen.*”¹⁰⁹ A vélhetően téves implementáció ellenére nem indult köteleességi szegési eljárás Magyarországgal szemben, ez valószínűleg annak is köszönhető, hogy a könyvtárak nem éltek a Kormány rendelet adta lehetőséggel, nem kapcsolták össze állományait.¹¹⁰

¹⁰⁷SZJSZT 29/2004 in FICSOR Mihály, KIS Zoltán (szerk.): A szerzői jog gyakorlati alkalmazása a digitális online környezetben, Budapest, Complex Kiadó, 2010.

¹⁰⁸Lucie GUIBAULT – Guido WESTKAMP – Thomas RIEBER-MOHN – Bernt HUGENHOLTZ – Mireille van EECHOU – Natali HELBERGER – Lennert STEIJGER – Mara ROSSINI – Nicole DUFFT–Philipp Bohn: Study on the Implementation and Effect in the Member States’ Laws of Directive 2009/29/EC on the Harmonization of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society, II. The Implementation of Directive 2001/29/EC in the Member States, 263. o.
Forrás: http://www.ivir.nl/publications/guibault/Infosoc_report_2007.pdf;

¹⁰⁹GRAD-GYENGE Anikó: Archívumok egy új világban: a digitalizáció hatásai a könyvtárakra II. rész
Forrás: <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200710-pdf/02.pdf>

¹¹⁰A nyilvános könyvtári ellátás fogalmába beletartozik a dokumentáció csere is. Ennek mentén elképzelhető, megfelelő kompenzáció mellett a hálózatok összekapcsolhatósága.

IV. Felhasználási szerződéseken alapuló e-kölcsönzési rendszerek

IV.1 Az e-kölcsönzés rendszere az Egyesült Államokban

IV.1.1. Könyvtári kölcsönzés: a jogkimerülés elvének szerepe

Bár sem a dolgozat egészének, sem pedig a soron következő fejezetének nem célja az, hogy a hazai illetve az uniós szabályozáson túl részletesen ismertesse más országok könyvtári kölcsönzési rendszerét, azonban az Egyesült Államok esetében ez elengedhetetlen. Az Egyesült Államok rendszere ugyanis a kontinentális modelltől eltérően a jogkimerülés elvén nyugszik, azaz a könyvtár a piacról beszerzett könyveket a szerzői jogi jogosultak engedélye, illetve minden további díjigénye nélkül kölcsönözheti beiratkozott olvasói részére.¹¹¹

Tehát míg az uniós országok esetében a könyvtárak részére történő értékesítéskor a jogkimerülés kizárt, a kölcsönzés pedig a már korábban ismertetet könyvtári haszonkölcsönzés keretein belül valósul meg, addig az USA szerzői jogában nem található ilyen kitétel, sőt, a jogkimerülés alkalmazása tett lehetővé a kiterjedt könyvtári hálózatának létrehozását. Ez azt jelenti, hogy az Egyesült Államokban kialakult e-könyv kölcsönzési modellek úgy szolgálnak alapul az egyes európai országok számára, hogy teljesen más jogi kultúrában, szemléletben születtek, így ahhoz, hogy adaptálásuk bármely európai országban sikeres lehessen, elengedhetetlen kialakulásuk eredetének részletes ismerete.

A Bobbs-Merrill v. Straus ügy volt az, amely megalapozta a jogkimerülés doktrínáját, annak alkalmazását az Egyesült Államokban. A Bobbs-Merrill Company 1904-ben regisztrálta Hallie Erminie Rives "The Castaway" című könyvét az USA szerzői jogi hivatalnál, majd nem sokkal később forgalomba is hozta azt. A kiadó a könyv első belső

¹¹¹A szerző kizárólagos joga, hogy művét terjessze, erre másnak engedélyt adjon. A terjesztési jog magában foglalja a bérbeadáshoz és a nyilvános haszonkölcsönbe adáshoz való jogot is. Amennyiben a műpéldányt a jogosult vagy az ő kifejezett hozzájárulásával másvalaki adásvétellel vagy a tulajdonjog más módon történő átruházásával az Európai Gazdasági Térségben forgalomba hozza, a terjesztés joga az így forgalomba hozott műpéldány tekintetében a továbbiakban nem gyakorolható, azaz a jog kimerül. A jogkimerülés elve alól azonban kivételt képez a bérbeadás, a haszonkölcsönbe adás valamint a behozatal joga, így a műpéldány haszonkölcsönbe adásához továbbra is szükséges a jogosult engedélye, a könyvtári rendszer működését a már ismertetett szabadfelhasználások biztosítják az Unióban. Az Egyesült Államokban viszont a terjesztési jog a haszonkölcsönbe adás tekintetében is kimerül, azaz a műpéldány könyvtárnak történő értékesítését követően az szabadon haszonkölcsönbe adható. Lásd: Mezei Péter: A jogkimerülés intézményének a kialakulása és fejlődése az Európai Unió szerzői jogában, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 10. (120.) évfolyam 4. szám, 2015. augusztus, 38-80. o.

oldalán a forgalmazóknak szóló utasítást helyezett el, melyben megtiltotta a könyv egy dollárnál alacsonyabb áron történő forgalmazását. Az Isidor és Nathan Straus tulajdonában lévő R. H. Macy & Company azonban a kiadó kérését megszegve nyolcvankilenc centért árúsította a könyvet. Miután a kiadó erről értesült, szerzői jogi jogsértés címén pert indított a forgalmazóval szemben. A Legfelsőbb Bíróság úgy vélte, hogy amennyiben a felperesnek adna igazat, túlterjeszkedne az 1831-es szerzői jogi törvényen, és így több jogot adna a kiadónak, mint amennyi valójában jár neki, ugyanis a törvény szövege alapján, a szerzői jogi jogosult azzal, hogy méltányos összeg fejében átruházza az adott példány tulajdonjogát, elveszíti rendelkezési jogosultságát felette. A Bíróság szerint a felperes kizárólag akkor korlátozhatta volna jogszerűen az alperest a könyv értékesítésében, ha erről szerződésben állapodnak meg, ez azonban nem történt meg, a figyelmeztetés pedig nem tekinthető önmagában elégségesnek, így szerzői jogi jogsértést nem állapított meg.¹¹²

Mind a nem sokkal az ítélet után megszülető 1909-es Szerzői jogi törvény, mind pedig a jelenleg is hatályos 1976-os Szerzői jogi törvény az ítéletben megfogalmazottaknak megfelelően szabályozta a kérdést: a szerzői jogi jogosult rendelkezik a forgalomba hozatal kizárólagos jogával, ám amennyiben jogszerűen végbemegy az adott műpéldány átruházása, a jogosult a továbbiakban nem rendelkezhet az átruházott mű felett.¹¹³ Az 1976-os törvény szövege az 1909-eshez képest a könyvtárakra nézve kedvezőbben szabályozza a jogosultak értékesítési jogát: míg a korábbi törvényben a jogalkotó az „*exclusive right to vend copies*” terminológiát használta, addig a jelenleg hatályos törvényben már a „*exclusive right to distribute copies*” kifejezéssel élt. A különbség jelentős, hiszen az 1976-os törvény azáltal, hogy a „*distribute*”, azaz terjeszt fordulatot használja, már egyértelműen magában foglalja a könyvtárak számára történő értékesítést is, így a jogosultak a könyvtáraknak történő értékesítést követően már nem korlátozhatják a könyvtári kölcsönzéseket, nem várhatják el további díj fizetését. Ennek köszönhetően az Egyesült Államok könyvtári rendszerének működését egészen 2012-ig teljes mértékben jogkimerülés elve határozta meg, a könyvtáraktól, mint univerzális értékek hordozóitól nem várták el, hogy a kölcsönzések arányában bármiféle

¹¹²Peter MEZEI: Digital First Sale Doctrine Ante Postas - Exhaustion in the Online Environment, JIPITEC, 2015/6. p. 23-71. 31. o. Forrás: http://www.jipitec.eu/issues/jipitec-6-1-2015/at_download/CompleteIssue

¹¹³Lásd: MEZEI (112. l.) 32. o.

kompenzációt is nyújtson a jogosultaknak. Ez azonban mára megváltozott, 2012-től kezdődően könyvtárak huszonnyolc államban kötelesek kompenzációt fizetni a szerzői jogi jogosultak részére, egy az uniós, és így a magyar szabályozáshoz is hasonló rendszer alakult ki ezekben az államokban.¹¹⁴

IV.1.2. E-book kölcsönzés: könyvtárak

Nehéz meghatározni, hogy mikor született meg az első e-book, hiszen fogalma egészen a Kindle megjelenéséig nem kristályosodott ki, de ha ki akarunk jelölni egy pontot az időben, az nem más, mint 1971. július 4. Michael S. HART, a University of Illinois hallgatója ezen a napon gépelte be, majd tette elérhetővé egy belső hálózaton a Függetlenségi nyilatkozat szövegét a hálózat többi felhasználója számára.¹¹⁵ Cselekedete nem csupán egy egyszeri hóbort volt: ezzel indult útjának a Project Gutenberg (Gutenberg terv), ami ma a világ legnagyobb, non-profit alapon működő, közösségi közreműködéssel szerveződő e-könyv gyűjteménye. Közel ötvenezer közkincsnek minősülő könyv érhető el közvetlenül, illetve további százezer a társoldalakról a projektnek köszönhetően.¹¹⁶

Bár HART már 1971-ben megteremtette az első digitális könyvtár alapjait, a hagyományos, nyilvánosan működő közkönyvtárak csak jóval az ezredfordulót követően kezdtek el e-könyv kölcsönzéshez szükséges infrastruktúrát kiépíteni. Hogy miért telt el több, mint harminc év az első e-könyv megszületése, és a könyvtári e-kölcsönzés között? Egészen addig, míg 2004-ban a Sony,¹¹⁷ majd nem sokkal később, 2007-ben az Amazon,¹¹⁸ és az Apple megkezdte azon e-olvasók és táblagépek forgalmazását, amik már képesek voltak arra, hogy a könyveknek megfelelő vizuális élményt nyújtsanak, nem volt valós igény az olvasók részéről az e-kölcsönzés iránt, az

¹¹⁴Matthew CHIARIZIO: An American Tragedy: E-Books, Licenses, and the End of Public Lending Libraries 66 Vanderbilt Law Review, 2013, 615-645. o., 619. o. Forrás: <http://www.vanderbiltlawreview.org/2013/03/an-american-tragedy-e-books-licenses-and-the-end-of-public-lending-libraries/>

¹¹⁵Peter JAMES: Where did the story of ebooks begin?

Forrás: <http://www.theguardian.com/books/2014/mar/12/ebooks-begin-medium-reading-peter-james>

¹¹⁶Michael HART: Mission Statement Forrás: http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:Project_Gutenberg_Mission_Statement_by_Michael_Hart

¹¹⁷Fabrizio PILATO: Sony LIBRIe – The first ever E-Ink e-Book Reader Forrás: <http://www.mobilemag.com/2004/03/25/sony-librie-the-first-ever-e-ink-e-book-reader/>

e-olvasók forradalmasítása azonban mindent megváltoztatott.¹¹⁹ A Pew Research Center felmérése szerint 2014-ben az USA felnőtt lakosságának 78%-a olvasott el legalább egy könyvet, és bár a könnyolvasók túlnyomó többsége (68%) még mindig a nyomtatott könyveket részesíti előnyben, 2011-hez képest az e-könyvet olvasók száma 17%-ról 28%-ra nőtt.¹²⁰ A gyors növekedést azt tette lehetővé, hogy 2010-hez képest 2014-re azoknak a száma, akik vagy e-olvasóval vagy táblagéppel rendelkeznek a tízszeresére nőtt: 2010-ben a teljes felnőtt társadalom alig 5%-a rendelkezett e-könyv olvasására alkalmas eszközzel, 2014-ben már ez a szám elérte az 50%-ot.¹²¹

A könyvtárak az e-könyvek iránt megnövekedett igényre szükségszerűen reagáltak, a Library Journal tanulmánya szerint az USA könyvtárainak 95%-a nyújtott e-könyv kölcsönzési szolgáltatást 2014-ban, és a fennmaradó 5% is csupán anyagi akadályok miatt nem indította még el saját szolgáltatását.¹²² A könyvtárak átlagosan költségvetésük 7%-t fordítják e-könyvek beszerzésére, állományuk fenntartására.¹²³ Ahogy az már korábban ismertetésre került, a jogkimerülés elve 1976-ban megteremtette a lehetőséget az Egyesült Államokban egy hatékony könyvtári rendszer kiépítésére, az e-könyvek megjelenése azonban új kihívás elé állította a könyvtárakat: máig heves elméleti viták folynak arról, hogy a doktrína alkalmazható-e az e-bookokra, illetve pontosabban, hogy alkalmazása kiterjeszthető-e rájuk, szükséges-e a digitális jogkimerülés intézményének létrehozása.

A többségi álláspont szerint az elv nem ültethető át az e-kölcsönzésre, alkalmazását mindenekfelett az zárja ki, hogy a könyvtárak szinte soha sem tesznek szert az e-könyvek tulajdonjogára, ami a doktrína alkalmazásának esszenciális feltétele. Bár az „e-könyvvásárlók” számára úgy tűnhet, hogy amikor a kiadók online áruházaiiban a „buy” (értékesít) gombra kattintnak, akkor tulajdont szereznek a kívánt e-könyvek felett, valójában, ahogy az a kiadók általános szerződési feltételeiből világosan kitűnik, csupán licencszerződés jön létre köztük és a kiadók között.¹²⁴ Nincs ez másképp a könyvtárak

¹¹⁹ Lásd: CHIARIZIO: (114. lj.) 619. o.

¹²⁰ Pew Research Center: EReadingRises as Device Ownership Jumps Forrás: <http://www.pewinternet.org/2014/01/16/e-reading-rises-as-device-ownership-jumps/>

¹²¹ Pew Research Center (119. lj.)

¹²² Library Journal: 2014 Survey of Ebook Usage in U.S. Public Libraries, 40. o. Forrás: https://s3.amazonaws.com/WebVault/ebooks/LJSLJ_EbookUsage_PublicLibraries_2014.pdf

¹²³ Library Journal (122. lj) 93. o.

¹²⁴ Lásd: CHIARIZIO (114. lj.) 627. o.

esetében sem, igaz, amennyiben tulajdonjogot szereznének egy e-book felett, akkor sem lennének képesek az e-kölcsönzést a jogkimerülés elvére építeni, ugyanis az szükségszerűen a mű többszörözésével járna, ami szétfeszíti a doktrína kereteit.¹²⁵ Az egyedüli megoldást a digitális jogkimerülés elvének bevezetése jelentené, de ez még nagyon távoli, és rendkívül vitás.¹²⁶

Ahogy az egyéni felhasználók, úgy a könyvtárak esetében is licencszerződések megkötése tette lehetővé azt, hogy e-könyvekhez jussanak, majd pedig azokat elérhetővé tegyék olvasóik számára. Az, hogy a könyvtár nem tulajdonosa az e-könyveknek, az e-kölcsönzés igénybevevői számára elsőre lényegtelen különbségnek tűnhet, valójában azonban a könyvtár és tagja közötti viszony esszenciális változáson ment keresztül: míg korábban a könyvtár autonóm módon határozhatta meg, hogy tagjai számára milyen feltételek mellett teszi lehetővé könyvek kölcsönzését, használatát, addig az e-könyvek esetében az olvasó a kiadó által a licencszerződésben meghatározott feltételek mellett juthat a kívánt e-könyvhöz. Mivel minden kiadó más feltételrendszert állít a könyvtárak felé, illetve minden könyvtár különböző erősségű alkupozíciókkal rendelkezik, nem jött, és nem jöhet létre egy egységes e-kölcsönzés struktúra, azonban a számtalan különböző rendszer szinte kivétel nélkül négy szereplőből áll, a licencszerződések pedig alapvetően három típusba sorolhatóak.

A korábbi háromszereplős láncolat, kiadó/terjesztő, könyvtár, olvasó kiegészült a platformszolgáltatóval, ami biztosítja a könyvtárak számára az e-kölcsönzéshez szükséges infrastruktúrát, az e-kölcsönzés felületét. Ez azért szükséges, mert a könyvtárak többsége önmaga képtelen lenne ennek költségeit fedezni, mind a létrehozása, mind pedig a fenntartása szükségtelen terheket róna rájuk. Az amerikai könyvtárak 91%-a¹²⁷ az OverDrive szolgáltatását veszi igénybe, így ha a könyvtár olvasója ki akar kölcsönözni egy könyvet, az OverDrive-on keresztül hozzáfér a saját

¹²⁵Lásd: CHIARIZIO: (114. lj.) 626. o.

¹²⁶Lásd: FALUDI Gábor: Review of some recent ECJ and ECHR decisions in the copyright field CE 15-CE15-0264CISAC European CommitteeTbilisi, 28/04/2014 – 29/04/2014 ülésén elhangzott előadás
Forrás: www.Cisac.org

¹²⁷Library Journal: 2014 Survey of Ebook Usage in U.S. Public Libraries, 96.o. Forrás: https://s3.amazonaws.com/WebVault/ebooks/LJSLJ_EbookUsage_PublicLibraries_2014.pdf

könyvtára profiljához, itt kikeresi a szükséges művet, majd pedig kikölcsönzi azt a könyvtára által megkötött licencszerződés feltételeinek megfelelően.¹²⁸

Bár a kiadók különböző licencszerződéseket alkalmaznak, mégis lehetséges az e-kölcsönzési rendszerek klasszifikációja. Három csoport különíthető el:¹²⁹ a *perpetual access modell* („állandó hozzáférés modell”), a *subscription modell* („előfizetési modell”), valamint a *pay-per-view modell* („fizess azért, amit használsz modell”). A perpetual access modell áll a legközelebb a hagyományos könyvkölcsönzéshez: ez esetben a könyvtárak maguk válogatják ki a kívánt könyveket, azokhoz hozzáférésük addig tart, amíg a szerződésüket betartják, illetve jellemzően meghatározott számú kölcsönzés után az e-könyv a fizikai műpéldányhoz hasonlóan elenyészik, azaz újra hozzáférést kell vásárolniuk hozzá. Az, hogy több olvasó férjen hozzá egy példányhoz, szinte minden esetben kizárt.

Mivel a könyvtár maga válogatja ki, hogy mely könyvekhez nyújt hozzáférést tagjai számára, ez a modell jellemzően az erősebb, megfelelő alkupozícióval rendelkező könyvtárak számára megfelelő, szemben a subscription modellel, amelyben a könyvtárak csomagokra fizetnek elő, azaz elveszítik még annak lehetőségét is, hogy állományukat maguk állítsák össze, csupán azt tehetik meg, hogy kiválasztják a leginkább hozzájuk illő csomagot. Az állandó hozzáféréssel ellentétben, ahol jellemzően csak a platformszolgáltatás fenntartásáért, és újabb hozzáférés megszerzéséért fizetendő díj, itt a könyvtár taglétszáma arányában fizet magas, éves díjat azért, hogy a csomagban foglalt e-könyvekhez hozzáférése biztosított legyen. A modell további hátránya, hogy a kiadók/terjesztők által összeállított csomagok jellemzően nélkülözik a legújabb, olvasók által leginkább keresett könyveket, illetve a legfrissebb tudományos munkákat, azokat jellemzően csak másfél, két évvel a megjelenés után teszik elérhetővé. Így azok a könyvtárak, amelyek ezt a modellt választják, illetve anyagi megfontolásból rákényszerülnek arra, hogy ezt válasszák, nem képesek egyik legfőbb feladatuk ellátására: a tudás, ismeret eljuttatására azon társadalmi csoportok számára, akik piaci áron ehhez nem férnek hozzá. Ez a modell egyre inkább

¹²⁸Az OverDrive működéséről bővebben: <http://help.overdrive.com/customer/portal/articles/1481573>

¹²⁹David R. O'BRIEN - Urs GASSER - John PALFREY: E-Books In Libraries: A Briefing Document Developed In Preparation For A Workshop On E-Lending In Libraries Forrás: <http://cyber.law.harvard.edu/publications>

viasszaszorul, míg 2010-ban a könyvtárak 49%-a élt vele, 2012-re ez a szám 27%-ra csökkent, használata egyre inkább csak másodlagos, a könyvtárak ezzel egészítik ki a perpetual access modellben létrehozott e-könyv állományuk.¹³⁰

A pay-per-view modell a subscription modellel rokonítható, ez esetben is egy a kiadó/terjesztő által összeállított csomaghoz fér hozzá a könyvtár olvasója, a különbség a díj fizetésében rejlik: míg az előbbi esetében fix, a tagsághoz igazodó éves díjat fizet a könyvtár, addig az utóbbi esetében a könyvtár csak egy alacsony hozzáférési díj és a ténylegesen kölcsönzött e-könyvek díjának megfizetésére köteles. A párhuzamos kölcsönzés minden esetben kizárt. Ez leginkább a kisköltségvetésű, alacsony taglétszámmal rendelkező könyvtárak számára kedvező. A könyvtárak jellemzően nem kerülnek közvetlen kapcsolatba a kiadókkal, szerződést csak a terjesztőkkel vagy a platformszolgáltatókkal kötnek, így előfordul, hogy kedvezőtlenebb feltételekkel – szigorúbb DRM, magasabb díj, stb. – jutnak hozzá egyes e-könyvekhez, mint ahogy azokat a kiadók eredetileg kínálták. Ez alól kivételt képeznek a legnagyobb, legerősebb könyvtárak, akik képesek a kiadókkal történő közvetlen alkukötésre, és saját platform kiépítésére.¹³¹

Ma már mind az öt nagy kiadó¹³² – Penguin Random House, Macmillan, Simon&Schuster, Hachette, Harper Collins – forgalmaz e-bookokat a könyvtárak részére, ám jellemzően jelentős korlátozásokkal. A Harper Collins volt az első olyan kiadó, ami 2011-ben kijelentette, hogy többé nem ad el e-könyvet könyvtárak számára, kizárólag licenyszerződés útján teszi őket elérhetővé. A bejelentés hatására több könyvtár bojkottálta a Harper Collinst, de sem a kiadót nem sikerült eltéríteniük szándékától, sem az általa elindított folyamatot nem tudták meggátolni.¹³³ A Harper Collins e-könyveihez a nyomtatott könyvekével azonos áron férnek hozzá a könyvtárak, de a példányok minden 26. kölcsönzés után „elenyésznek”, azaz a könyvtárnak újra fizetnie kell ugyanazon könyvért, a szimultán kölcsönzés pedig kizárt. A Hachett

¹³⁰Lásd: O'BRIEN - GASSER - PALFREY (129.lj.) 18. o.

¹³¹ Lásd: O'BRIEN - GASSER - PALFREY (129.lj.) 19-22.o.

¹³²Bár a Penguin és a Random House 2013-ban egyesült, üzletpolitikájuk még nem került egységesítésre, így továbbra is gyakran „big six”-ként, nem pedig „big five”-ként hivatkoznak rájuk a források.

¹³³IFLA: eLending Background Paper, 2014, 16. o. Forrás: http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/elending/documents/revised_background_paper_elendingjuly2014.pdf

korlátozásoktól mentes példányt ad, és korábbi gyakorlatával ellentétben a legfrissebb könyveit is a könyvtárak rendelkezésére bocsátja,¹³⁴ azonban egy e-book ára – ha azt könyvtár szeretné megszerezni – a háromszorosa a vele azonos fizikai műpéldányénak.

Ugyan 2011-ben a Simon&Schuster, a Macmillan és a Penguin is úgy döntött, hogy egyáltalán, semmilyen korlátozás mellett nem tesz elérhetővé e-könyveket könyvtáraknak,¹³⁵ 2013-ban mégis mindhárom kiadó visszatért a piacra. A Macmillan egészen kedvező feltételekkel kínálja az e-bookjait: a teljes e-könyv állományát elérhetővé tette a könyvtárak számára, minden egyes könyv 25 USD, amiért cserébe két év, vagy 52 kölcsönzés illeti meg a könyvtárat. A Simon&Schuster még nem kínál minden könyvtár számára e-könyveket, három New Yorki könyvtárral kötött szerződést, és közben folyamatosan vizsgálja, hogy ez milyen hatással van eladásaira.¹³⁶ A Penguin és a Random House 2013-ban egyesült, és így létrejött a Penguin Random House, azonban az étékesítési feltételek még nem kerültek egységesítésre.¹³⁷ A Random House korlátozások nélkül, de a fogyasztói ár többszöröséért forgalmazza a teljes állományát a könyvtáraknak, a Penguin viszont e-könyveinek csupán egy meghatározott részét teszi elérhetővé a könyvtárak számára, és csupán a megszerzéstől számított egy évig, ezt követően a könyvtárnak újra meg kell vásárolnia az e-könyvet, igaz az egyes példányok árazása nem sokban tér el a fogyasztói áraktól.¹³⁸

A hatból három nagy kiadó 2011-es kivonulása jól szemlélteti, hogy könyvtárak és a kiadók kapcsolata mennyire konfliktusokkal teli. Ennek oka leginkább az, hogy a kiadók a könyvtárakra nem lehetséges piacként tekintenek, csupán a kalózpéldányok, az „ingyen ebéd” lehetőségét látják bennünk, mivel nem tartják megfelelőnek a könyvtárak védelmi mechanizmusait.

¹³⁴Peter OSNOS: The Library wars: Amazon and Publishers Vie for Control of E-Book Rentals, The Atlantic, <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2011/12/library-wars-amazon-and-publishers-vie-for-control-of-e-book-rentals/249544/>

¹³⁵Lásd: OSNOS (134. l.)

¹³⁶Australian Library and Information Association: Elending landscape report, 2014, 5. o.

Forrás: https://www.alia.org.au/sites/default/files/publishing/ALIA-Elending-Landscape-Report-2014_0.pdf

¹³⁷IFLA: eLending Background Paper, 2014, 8. o. Forrás: http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/elending/documents/revised_background_paper_elendingjuly2014.pdf

¹³⁸Dougal THOMSON: Innovation in E-book Lending – An IPA Special Report 2014. június 24. Forrás: <http://www.internationalpublishers.org/images/stories/news/Elending.pdf> 2.

IV.1.2 E-book kölcsönzés: piaci szolgáltatások

A dolgozat célja, hogy a könyvtárak lehetőségeit elemezze a digitális világban, és hogy bizonyítsa, hogy kulturális missziójuk továbbra is szükségessé teszi őket, hogy hiába nyújt a piac is lehetőséget e-könyvek kölcsönzésére, mégis elengedhetetlen, hogy a könyvtárak tovább éljenek. Ahhoz, hogy a könyvtárak nélkülözhetetlen szerepe nyilvánvaló legyen, szükséges a piaci szereplők, és azok szolgáltatásainak bemutatása. Mindenre azért az Egyesült Államok e-kölcsönzési rendszereinek elemzésekor kerül sor, mert ezek a szolgáltatók többségében az USA-hoz köthetők, ott kezdték meg működésük, és bár mára már a világ bármely részén elérhetőek, még mindig mindenekelőtt angol nyelvű e-könyveket nyújtanak felhasználóiknak, így leginkább az angolszász, de még inkább az észak-amerikai könyvtárakkal vannak versenyben.

i. Netflix-típusúak

Az OYSTER¹³⁹ és a SCRIBD¹⁴⁰ ma a legnagyobb e-könyv adatbázissal rendelkező kölcsönzési szolgáltatást nyújtó startup. Mindkét szolgáltató meghatározott, egyösszegű havidíjért cserébe nyújt korlátlan hozzáférést az adatbázisához. A SCRIBD díja 9 USD, amivel 400.000 könyv érhető el, míg az OYSTER díja 10 USD, ez 500.000 könyvhöz enged hozzáférést. A már említett nagy amerikai kiadók mindegyiktől nyújtanak hozzáférést e-könyvekhez, sőt, több független szerző művét is elérhetővé teszik. Bár túlnyomórészt könyveik angol nyelvűek, azonban már nem csupán angol, hanem számos idegen nyelvű e-könyvet is nyújtanak felhasználóiknak. E rendszerek extra szolgáltatásként a felhasználók olvasási szokásainak megfelelő ajánlatokat adnak, így elősegíti számukra az érdeklődési körüknek megfelelő új ismeret megszerzését. Mindkét szolgáltató egyszerre hat terméken engedi a programot futtatni, és szintén egységes tíz könyv egyidejű kikölcsönzését teszik lehetővé.

ii. Könyvforgalmazók kölcsönzési rendszerei

Vitán felül áll, hogy az Amazon a legnagyobb – az e-bookokat is ideértve – könyvforgalmazó ma, így nem meglepő, hogy e-könyv kölcsönző szolgáltatást is nyújt, sőt, jelenleg két e-kölcsönző szolgáltatást is működtet egymással párhuzamosan. A

¹³⁹Forrás: <https://www.oysterbooks.com/>

¹⁴⁰Forrás: <https://www.scribd.com/>

Kindle Unlimited a fentebb ismertetett szolgáltatásokhoz hasonló: havi 9,99 USD díj fejében biztosít elérést meghatározott e-bookok és hangoskönyvek csoportjához, amik letölthetők bármilyen eszközre, nem csak Kindle olvasóra, igaz, a szolgáltatás igénybevételének feltétele, hogy a felhasználó az Egyesült Államok területén tartózkodjon.¹⁴¹ Ezzel szemben az Amazon Prime nem kizárólag egy e-kölcsönző szolgáltatás, hanem egy olyan prémium tagság, amit csak éves díj megfizetését követően lehet igényelni, és amihez számos egyéb – ingyenes csomagküldés, online film és zene hozzáférés – privilégium társul.¹⁴² Az Amazon 800.000 e-könyv adatbázisát korlátlanul, lejárat határidők nélkül teszi hozzáférhetővé prémium előfizetői számára, igaz, havonta kizárólag egy könyv kölcsönzése lehetséges, formátumuk pedig kizárólag a Kindle olvasókkal kompatibilis.

¹⁴¹Forrás: https://www.amazon.com/gp/kindle/ku/sign-up?ie=UTF8&*Version*=1&*entries*=0

¹⁴²Forrás: http://www.amazon.com/gp/feature.html/?docId=1000739811&ref=primedp_koll

IV.2. Európai Unió

Az Egyesül Államokkal, Kanadával, vagy akár Japánnal összehasonlítva az Európai Unió tagországainak könyvtárai lényegesen később ismerték fel az e-könyvek iránti igényt, illetve sokkal lassabban kezdtek kiépíteni olyan rendszereket, amelyek képesek azt kielégíteni. A lemaradás különösen a nem angol anyanyelvű országoknál, illetve azoknál az országoknál szembetűnő, ahol az angol mint idegen nyelv nem elterjedt, hiszen az elektronikus könyvek megjelenésükkor szinte csak angol nyelven álltak rendelkezésre. Tekintettel az uniós jogharmonizáció hiányára nem alakult ki egységes e-könyv kölcsönzési rendszer az Unió területén, az egyes tagországok szabályozása jelentős eltéréseket mutat, sőt, számos tagországban máig nem történt előrelépés, a jogalkotó nem teremtette meg a megfelelő jogi kereteket egy életképes e-könyv kölcsönzési modell kialakításához.

A dolgozat kereteit szétfeszítené valamennyi uniós tagország e-kölcsönzési rendszerének, vagy éppen annak hiányának bemutatása. A következőekben elsősorban azon európai országok elemzése következik, amelyekben a könyvtárhasználat szerves része a mindennapoknak, ahol van kultúrája a könyvtárhasználatnak, és így a könyvtár a tudás megszerzésének egy meghatározó eszköze. Ezekben az országokban ugyanis a jogalkotó az e-könyv kölcsönzés iránti igényre viszonylag hamar hatékony választ adott.

IV.2.1. Dánia

Dániában a Kulturális Minisztérium kezdeményezésével és támogatásával 2011-ben jött létre az eReolen („e-polc”), ami egy online elektronikuskönyv kölcsönzési platform. Működésének első egy évében mind a 7 nagy dán kiadó, illetve mind a 98 nyilvánosan működő könyvtár részt vett a szolgáltatás működtetésében. A tartalomhoz a felhasználók az eReolen-en keresztül férnek hozzá, de az valójában egy közvetítő platformon, a Publizion-on található, ami a legnagyobb kiadók konzorciumának tulajdonában áll, és amin keresztül az elektronikus könyvek eladása is történik. A kiadó az elektronikuskönyveket hozzáférhetővé teszi a Pubéizion-on, a könyvtárak pedig innen

kiválasztják, mit adnak hozzá a kölcsönző felülethez, azaz az eReolen-hez. A díjfizetés a letöltések arányában történik, minden egyes kölcsönzés 1.5 eurós díj fizetését generálja a szerzői jogi jogosult részére, 0,25 euró megfizetését a Publizion részére, és további 0,25 eurós díj kerül megfizetésre a rendszerfenntartására.¹⁴³ A magas díj ellenére a legnagyobb dán kiadók többsége kilépett az eReolen rendszerből, és létrehozott egy saját platformot, az eBib-t. Jelenleg tárgyalások folynak a rendszer revíziójáról.¹⁴⁴

IV.2.2. Svédország

Svédországban 2012-ig minden nyilvánosan működő könyvtár az ELIB-bel, a legnagyobb skandináv e-book forgalmazóval kötött felhasználási szerződést. Az ELIB valódi versenytársak hiányában monopolhelyzetbe került, és ez képessé tette arra, hogy a könyvtárakra nézve kedvezőtlen feltételekkel nyújtsa szolgáltatását: az e-bookok jelentős részét – bestsellerek, friss tudományos munkák stb. – nem tette elérhetővé a könyvtárak számára, a kölcsönzési díjat túl magasan határozta meg, illetve egyéb korlátozásokat is alkalmazott, miközben Svédországban az e-könyvek 85%-t könyvtáraknak értékesítik.¹⁴⁵

2012-ben a Stockholmi Központ Könyvtárnak sikerült megtörni az ELIB monopóliumát azzal, hogy két másik, Svédországban jelentős kiadóval – Publit és Axiell - kötött egy kettős felhasználási szerződést (dual licensing), aminek értelmében a könyvtár azért cserébe, hogy digitalizálja a kiadók által forgalmazott könyveket, 11 évre megkapja a jogot azok elektronikus kölcsönzésére minden többletdíj nélkül. A kiadók ezenfelül minden általuk kiadott e-bookot elérhetővé tesznek a könyvtár számára, ezek díja csak kölcsönzésenként fizetendő, tehát a pay-per-view modell érvényesül. A kiadók viszont azért cserébe, hogy minden kiadott e-könyvüket hozzáférhetővé teszik, megtartották maguknak azt a szabadságot, hogy minden egyes e-könyvnek egyénileg határozzák meg az árát. Ebben a rendszerben a könyvtárak az esetleg túlköltekezésük ellen úgy tudnak védekezni, hogy meghatározhatják azt a fix, egy könyvre eső maximális összeget, ami

¹⁴³ Australian Library and Information Association (136. lj.)

¹⁴⁴ Lásd: IFLA (8. lj.) 11. o.

¹⁴⁵ David Jonsson: Lecture on e-Books in Sweden, Malmo City Library, at the National Library in Warsaw, 2014. május, Forrás: <http://www.slideshare.net/davidjonsson1293/e-books-in-sweden>

felett rendszerükből a könyv nem kölcsönözhető. Ezzel egy olyan új működőképes modell jött létre, ami mind a kiadók, mind pedig a könyvtárak részére előnyt biztosít, így nem meglepő, hogy jelenleg e konstrukció mentén tervezik a teljes svéd elektronikuskönyv kölcsönzési modell átalakítását.¹⁴⁶ Maga az ELIB is felismerte, hogy pozíciója megtartásához már szükségserű, hogy engedményeket tegyen, üzletpolitikájában változtatásokat vigyen véghez: három új licencszerződést hozott létre. A korábbi pay-per-view modellt átalakított a stockholmi rendszer mintájára, illetve további kettő, a subscription modellre épülő licencszerződést tett elérhetővé.¹⁴⁷

IV.2.3. Hollandia

A holland nyilvánosan működő könyvtárak 2014-ben hoztak létre egy, az eReolenhez hasonló elektronikus könyvkölcsönzési rendszert, ami közel 5000 holland elektronikuskönyvhöz nyújt hozzáférést. Az adatbázis kiépítését a holland kormány jelentős költségvetési támogatással segítette. A jogosultak itt is az adatbázisból történő kölcsönzések arányában kapnak díjat azzal a megszorítással, hogy a könyvekért adható összeg folyamatosan csökken attól függően, hogy a művet mikor publikálták először. A digitális tartalmat három kategóriába sorolják, ez határozza meg a hozzáférésért fizetendő díj nagyságát. Az első kategóriába az egy évnél frissebb alkotások tartoznak, a szimultán kölcsönzés esetükben kizárt, a díj 13 euró. A második kategóriába azok a művek sorolhatóak, amelyek publikálása óta legalább egy év már eltelt, de három év még nem. Ez esetben 20 euró megfizetése a könyvtári tagok számára 18 második kategóriába sorolt mű kölcsönzését teszi lehetővé. A harmadik kategóriába azok az alkotások tartoznak, amiknek publikálása óta már több, mint három év eltelt. Ezekhez a hozzáférés a könyvtári tagok számára ingyenes, a szerzői jogi jogosultaknak fizetendő díj megfizetést, ami 0,12 euró kölcsönzésenként,¹⁴⁸ az állam átvállalja, a szimultán kölcsönzés pedig lehetséges.¹⁴⁹

¹⁴⁶Australian Library and Information Association (136. lj.) 27.-29.o.

¹⁴⁷David Jonsson: Lecture on e-Books in Sweden, Malmö City Library, at the National Library in Warsaw, 2014. május, Forrás: <http://www.slideshare.net/davidjonsson1293/e-books-in-sweden>

¹⁴⁸ Megegyezik a fizikai műpéldányok kölcsönzése után fizetendő összeggel

¹⁴⁹Lásd: Australian Library and Information Association (136. lj.) 24. o.

Míg a legtöbb e-könyv kölcsönzési rendszerben korlátozzák az elektronikus műpéldányok szimultán kölcsönzését, addig a holland modell lehetővé teszi, hogy egyazon műpéldány egyszerre több felhasználó által kerüljön kikölcsönzésre. Ez leginkább azzal indokolható, hogy a jogalkotó a könyvtárakra kulcsszereplőkként tekint a kalózpéldányok elleni küzdelemben, és ezért próbálja a rendszert mindinkább életképessé tenni, illetve a könyvtárak szűkös költségvetését kevésbé megterhelni.

IV.2.4. Finnország

A finn Oktatási és Kulturális Minisztérium (a továbbiakban: OKM) statisztikái szerint az ország lakosságának 80%-a tagja valamely közkönyvtárnak, átlagosan évente tízszer keresi fel azt, és megközelítőleg tizenhét könyvet kölcsönöz évente.¹⁵⁰ A könyvtárak iránti igény tagadhatatlan, így nem meglepő, hogy az e-kölcsönzési rendszer kiépítése teljes társadalmi konszenzust élvezett: 2010-től kezdődően az OKM, a Nemzeti Könyvtár, számos egyetem, kiadó és író együttesen dolgozott rajta.

Az egyeztetéseknek köszönhetően elinduló projekt az Ebib (e-könyvet a közkönyvtáraknak) nevet kapta, első kísérleti rendszert 2012-ben, Helsinki és környéke könyvtáraiban indították el, majd egy újabb próbaév következett. Az első évben három licenc került tesztelésre: mindhárom tizenkét hónapra szólt, de míg az első nem engedte egy e-könyv párhuzamos kölcsönzést, miközben korlátlan számú kölcsönzést tett lehetővé a tizenkét hónapon belül, addig a második már húsz felhasználó számára engedte a párhuzamos kölcsönzést, és szintén korlátlan számú kölcsönzést tett lehetővé egy éven belül. A harmadik licenc típus korlátlan számú felhasználó hozzáférését tette lehetővé egyazon műpéldányhoz, viszont a tizenkét hónapos intervallumon belül csak száz kölcsönzést engedett. A próbaév a harmadik típus kudarcával járt: annak köszönhetően, hogy a kölcsönzés számos könyv esetében alig pár hónapon belül kimerült, jóval költségesebbnek bizonyult, mint a párhuzamos kölcsönzést kizáró, illetve korlátozó típusok. Azonban mind a párhuzamos kölcsönzést kizáró, mind pedig azt húsz főre korlátozó licenc működőképesnek bizonyult, természetesen az előbbi

¹⁵⁰Opetus-ja kulttuuriministeriö: Finns are avid readers and library users Forrás: <http://www.minedu.fi/OPM/Verkkouutiset/2012/04/kirjastotilastot.html?lang=en>

ára az utóbbinál lényegesen alacsonyabb, akár annak ötöde is lehet. Egy átlagos e-könyv ára tizenöt és húsz euró között mozog.¹⁵¹

Hála annak, hogy a könyvtárak szerepét a nagy kiadók sem kérdőjelezik meg, és nem az ingyen ebéd lehetőségét, hanem az e-könyvek népszerűsítésének, elfogadásának esélyét látják a könyvtárakban, a kiadók részvétele az Ebib működtetésében kimagasló. 75%-uk már a tesztek során hozzáférhetővé tette teljes e-könyv kínálatát, a 2015-ös év végére pedig valamennyi finn kiadó csatlakozása várható. Nem csak a kiadók részvételi arányában, hanem abban is különleges az Ebib, hogy más európai, vagy akár észak-amerikai rendszerektől eltérően a magánszektor támogatásával, anyagi hozzájárulásával jött létre. A platform kiépítésének költségeit, és a kísérleti évek fedezetét a TEKES biztosította.¹⁵² A tesztidőszak során folyamatosan felméréseket készítettek a felhasználók körében, az utolsó időszak eredményei azt mutatják, hogy a felhasználók 80%-a elégedett a rendszerrel, sőt, hála az e-kölcsönzésnek, több mint 50 %-uk tervezte, hogy e-könyvet vásárol a jövőben.¹⁵³

IV.2.5. Csehország

Bár Csehország¹⁵⁴ e-kölcsönzési rendszere még kifejezetten fejletlen, az első és ez idáig egyetlen e-könyv szolgáltatása csak 2014 áprilisában indult el, rövid ismertetése mégis szükséges, hiszen az országnak mind a történelme, mind pedig a népessége, társadalomszerkezete jelentős hasonlóságot mutat Magyarországgal, így rendszerének hibái, vagy éppen előnyei az ELDORADO rendszer működtetésénél, további fejlesztésénél támpontul szolgálhatnak.

A rendszer létrehozása az Albatros Médiahoz, a legnagyobb cseh kiadóhoz köthető. Bár üdvözlendő, hogy finn példához hasonlóan Csehországban is szerepet vállalt egy piaci szereplő az e-kölcsönzés kiépítésében, a megvalósítás már kevésbé az. Míg Finnországban létrejött egy általános társadalmi konszenzus, és így annak ellenére,

¹⁵¹Dan MOUNT: A review of public library e-lending models, 2014. Forrás: <http://www.lmba.lt/sites/default/files/Rapporten-Public-Library-e-Lending-Models.pdf>

¹⁵²Lásd: Dan MOUNT (151. lj.)

¹⁵³Lásd: Dan MOUNT (151. lj.)

¹⁵⁴ Lásd: Dan MOUNT (151. lj.)

hogy a tőkét egy piaci szereplő egymaga szolgáltatta, a piaci és az állami szféra együtt tudott működni egy hatékony rendszer kidolgozásában, addig Csehországban egy kiadó egymaga, a piaci rést meglátva, a könyvtáraktól jelentős hasznót remélve építette ki saját rendszerét. Ezt a helyzetet a versenytársak hiánya teszi konfliktusossá, hiszen amíg az Albatros Média monopolhelyzetben van, addig megteheti, hogy a könyvtárak számára szinte elfogadhatatlan licencszerződéseket kínáljon. A könyvtárak kiszolgáltatottságát növeli, hogy az eReading.cz-t, a rendszer platformszolgáltatóját is a kiadó működteti.¹⁵⁵ Az eReading.cz a subscription modellt alkalmazza, azaz elérhető könyveiből - ez 2014-ben 6000 volt - egy által összeállított csomagot kínál a könyvtárak számára. A csomag 1200 e-könyv elérhetését tartalmazza 400 kölcsönzés erejéig, díja pedig 740 euró. Az összeg magas annak tükrében, hogy a cseh állam az összes közkönyvtár számára mindössze 15 millió eurót biztosít e-könyvek beszerzésére.

IV.2.6. Egyesült Királyság: Anglia

William SIEGHART 2012-ben jelentést készített a könyvtári e-kölcsönzés angliai helyzetéről, és véleménye lesújtó volt: a könyvtárak és a kiadók kapcsolatát rendkívül feszültnek találta, úgy vélte, hogy a szabályozás rendkívül bizonytalan, ami nehezíti az egyességekötést, ellehetetleníti a konszenzust, és ezzel egy hatékony e-kölcsönzési struktúra kialakulásának is gátat vet. A problémát megoldandó, javaslatot tett a Kormánynak egy olyan tesztmodell megvalósítására, aminek kereteit a kiadók/terjesztők és a könyvtárak együtt alakítják ki. SIEGHART jelentése sikerrel járt, elindította egy olyan diskurzust, ami 2014-ben a javasolt tesztrendszerig vezetett: négy könyvtár, két vidéki, és két városi indította el ekkor e-kölcsönzési szolgáltatását az azt megelőző két évben kialakított elvek mentén.

A projektben résztvevő könyvtárak mind a nyolc nagy kiadóval¹⁵⁶ szerződést kötöttek, és közel ezer olyan e-könyvhöz fértek így hozzá, amit előtte nem nyújthattak olvasóiknak; kínálatukban mind új siker könyvek, mind pedig korábban kiadott, kisebb piaci értékkel rendelkező könyvek is szerepeltek. SIEGHART javaslatának megfelelően a

¹⁵⁵ Forrás: <http://www.albatrosmedia.cz/en/about.html>

¹⁵⁶ William SIEGHART: An Independent Review of E-Lending in Public Libraries in England Forrás: <https://www.gov.uk/government/publications/an-independent-review-of-e-lending-in-public-libraries-in-england>

szimultán kölcsönzés lehetőségét kizárták, és kiadók által javasolt hatásos műszaki intézkedéseket alkalmazták. A platformszolgáltató kiválasztásánál a könyvtárak szabad kezet kaptak: hárman az Overdrive szolgáltatását vették igénybe, csak egy könyvtár választása eset az Askes & Holts-ra. A platformszolgáltatóknak biztosítaniuk kellett a kölcsönzés mellett a vásárlás lehetőségét is. A könyvtárak vállalták, hogy a program fennállása alatt folyamatosan vizsgálják a felhasználók olvasási szokásait (kölcsönzött e-könyvek száma, bejelentkezések, keresések gyakorisága), szociális-gazdasági háttérét, a könyvtár olvasóinak esetleges növekvését stb.¹⁵⁷ A kölcsönzés további feltételei már könyvtáranként eltérőek voltak: míg Derbyshire és Newcastle 21 napos kölcsönzést tett lehetővé, addig Peterborough és Windsor & Maidenhead csak 7 napos kölcsönzési időszakot engedett. A könyvtárak jellemzően – kisebb eltérések ebben is voltak, viszont mind a négy könyvtár korlátozott számú használat erejéig kapta meg az e-könyveket – 26, illetve egyes könyvek esetében 52 kölcsönzéses felhasználási szerződést kötöttek a kiadókkal.¹⁵⁸

A projekt 2015 márciusában véget ért, az első értékelés nem sokkal ezt követően, júniusban jelent meg, egy új, általános rendszer kialakítása még folyamatban van. A könyvtárak elemzései alapján azok éltek az e-kölcsönzés lehetőségével, akik már eleve e-könyv olvasók voltak, azaz könyvvásárlás esetén is előnybe részesítik az e-könyveket. A felhasználók közel fele nyilatkozott úgy, hogy kevesebb e-könyvet vásárolna abban az esetben, ha a könyvtárak e-könyv kínálata nőne, és alig 1% vásárolta meg a kölcsönzést követően az olvasott e-könyvet. A könyvtárak tagsága a vizsgált időszak alatt alig 5%-kal nőtt.¹⁵⁹

¹⁵⁷Lásd: Dan MOUNT (151. l.) 65.o.

¹⁵⁸Lásd: Dan MOUNT (151. l.) 66. o.

¹⁵⁹The Society of Chief Librarians and The Publishers Association: Report on the remote Ebook Lending Pilots Forrás: <http://www.publishers.org.uk/policy-and-news/news-releases/2015/pilot-study-on-remote-e-lending/>

V. ELDORADO-projekt

2015. április 29-én elindult Magyarország első, könyvtári e-kölcsönzést lehetővé tevő rendszere, az Elektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára (a továbbiakban: ELDORADO). A rendszer felállítását a 2012 júniusában, az Európa 2020 stratégiához kapcsolódóan, az Új Széchenyi Terv keretében meghirdetett TÁMOP-3.2.4.B-11/1 pályázat tette lehetővé; a 250 millió forint vissza nem térítendő támogatást és így a projekt megvalósításának lehetőségét az Országos Széchényi Könyvtár nyerte el. A projekt célja, hogy elősegítse a kulturális intézmények számára a kulturális alapú szolgáltatásfejlesztések fenntarthatóságát és széles körű elterjesztését. Ezt elérendő, hosszútávon a szerzői jog által nem védett dokumentumok mellett a szerzői jog által védett könyvtári dokumentumokat is online hozzáférhetővé kívánja tenni felhasználói számára; továbbá a kiemelt fontosságúnak tekinti az ún. out of print, azaz kereskedelmi forgalomba nem kapható munkák újbóli elérhetővé tételét.

A projekt azonban nem csupán az ELDORADO-rendszert igénybevevő felhasználóknak kíván kedvezni, mind a nyilvános könyvtári rendszer egésze, mind pedig a könyvpiac a rendszer hasznélvezője lesz. A könyvtárakat segíti azzal, hogy a digitalizálási projektek nyilvántartásának eszközéül szolgál, és így lehetőséget teremt az országban folyó könyvtári digitalizálási tevékenység összehangolására. A kulturális megőrzést elősegítendő kialakít egy, az elektronikus dokumentumok beszolgáltatott köteleespéldányaira épülő archiválási célú társzolgáltatást is. A projekt távlati céljai között szerepel egy szerzői jogi infrastruktúraszolgáltatás létrehozása is, amelynek igénybevételével a projektbe becsatlakozó partnerkönyvtárak is képessé válnak jogvédett digitális tartalmaik online szolgáltatására.¹⁶⁰

Az OSZK felismerte, hogy egy hatékony, a fogyasztói igényeket maradéktalanul kielégítő rendszer esszenciális feltétele a könyvpiac érdekeltté tétele. Ezt kölcsönös adatszolgáltatáson, a kiadók által meghatározott mértékű jogdíjak fizetésén, valamint az out of print munkák újból elérhetővé tételén keresztül kívánja megvalósítani. Miért előny a kölcsönös adatszolgáltatás lehetősége a kiadóknak? Mert lehetővé teszi egy ún.

¹⁶⁰Lásd: DANCS Szabolcs: A digitális felvilágosodás felé Forrás: <http://ki.oszk.hu/kf/2013/09/a-digitalis-felvilagosodas-fele-az-arrow-program-es-az-oszk-%E2%80%93-digitalizalas-szerzoi-jog-innovativ-megoldasok/>

Books in Print¹⁶¹ adatbázis létrehozását, ami mind a kiadók, mind a könyvtárak számára egyszerűen nyilvánvalóvá teszi egy adott alkotás in print illetve out of print jellegét, így a kiadók értékes piaci adatokkal gazdagodnak, miközben a könyvtárakkal együttműködve visszahelyezhetik az művet a kereskedelmi forgalomba. Egy, a jogdíjak megfizetéséhez, sőt, a művek szerzői jogi státuszának meghatározásához szükséges szerzői jogi nyilvántartás kiépítéséhez is elengedhetetlenül fontos a felek kölcsönös adatszolgáltatása. Ezzel a kiadók, szerzői jogi jogosultak az egyszerűsített, gyors jogdíjfizetésen túl maguk is értékes adatokhoz jutnak, hiszen az egyes művek szerzői, fordítói, a szerzői jog, illetve a felhasználási jog lejárta könnyen lekövethetővé válik számukra is, ami elősegíti egy mű újrakiadását, fordítását, digitális terjesztését stb.

Bár hosszas csúszás előzte meg a rendszer elindítását, az még mindig csak tesztüzem-módban működik, számos tervezett szolgáltatása, így például a szerzői jog által védett tartalom e-kölcsönzése sem elérhető még. Azonban már most több, mint 5000 közkinccs körébe tartozó alkotás¹⁶² online olvasása, valamint letöltése lehetséges egy egyszerű, ingyenes regisztrációt követően, sőt, az OSZK a tesztüzem alatt a felhasználók egyéni kérelmére, felhasználókként legfeljebb 5 példány erejéig, ingyenesen digitalizálja az általuk igényelt, közkinccs körébe tartozó alkotásokat.¹⁶³

Természetesen a jogvédett tartalom hiánya nem végleges, a rendszer kiépítésén továbbra is dolgoznak. DANCs Szabolcs és AMBERG Eszter - a projekt vezetői - publikációi, előadásai alapján¹⁶⁴ jelenleg folyamatban van egy olyan jogi szakértői csoport létrehozása, amely a regisztrált könyvtárakat a digitalizálás, illetve a hozzáférhetővé tétel során felmerülő jogi problémák - az adott dokumentum besorolása szerzői jogi szempontból, szerződéskötés a jogtulajdonosokkal stb. - megoldásában fogja segíteni. Emellett a már említett két adatbázis felállítása is a távlati célok között szerepel, hiszen ezek használata jelentősen csökkentené a jogosult kutatás valamint a könyv státuszának meghatározása okozta tranzakciós költségeket.

¹⁶¹ Lásd: <http://www.booksinprint.com/Login/Index?ReturnUrl=%2f&AspxAutoDetectCookieSupport=1>

¹⁶² Forrás: <https://eldorado.oszk.hu>

¹⁶³ Forrás: <https://eldorado.oszk.hu/frontend-webapp/index.html#/static/news>

¹⁶⁴ Lásd: <http://www.oszk.hu/eldorado/dokumentumok>

A tervek szerint az ELDORADO licencmenedzsment felületéhez minden jogtulajdonos hozzáférhet majd, és így egyedi, neki megfelelő dokumentumszolgáltatási beállításokat alkalmazhat: meghatározhatja többek között az engedélyezett egyidejűleg kölcsönözhető példányok számát, a példánykölcsönzés maximális számát, a kölcsönözhető példányok formátumát, sőt, az árát is. A későbbiekben elképzelhető, hogy a licencmenedzsment-felületen keresztül a jogtulajdonosok nyomon követhetik majd műveik könyvtári forgalmát. A megoldás annyiban mindenképp szerencsés, hogy valószínűleg elősegíti majd a kiadók és a könyvtárak gyors egyezségkötését, hiszen a rendszer könnyedén egyedisíthető, viszont lehetőséget teremthet a nagyobb kiadók számára az erejükkel történő visszaélésre, valamint kizárja egy egységes kölcsönzési struktúra megvalósulását. A tervek között szerepel továbbá a jogszerűen nem szolgáltatható művek esetében olyan felület kiépítése, amely átirányítja a felhasználót a jogtulajdonos által megjelölt weboldalra, ahol a felhasználó jogszerű formában hozzájuthat a kívánt műhöz, dokumentumhoz.

VI. Összegzés

Áttekintve a felhasználási szerződésen alapuló e-kölcsönzési rendszereket, a dolgozat alapállítása – miszerint a könyvtárak szabályozása nem felel meg a digitális világ követelményeinek – első olvasatra talán tévesnek tűnhet, hiszen a piac és a könyvtárak jogalkotói beavatkozás nélkül, a jelen jogszabályi környezetben együttesen képesek voltak egy olyan rendszert kidolgozni, amiben a könyvtárak, ha korlátozásokkal is, de nyújthatnak e-könyv kölcsönzési szolgáltatást felhasználóiknak. Azonban, ha nem önmagában az e-kölcsönzési szolgáltatás nyújtásának képességét tekintjük a hatékony működés zálogának, hanem a könyvtár valamennyi funkciójának érvényesülését, tehát azt, hogy képes legyen mind a kultúra megőrzésére, mind annak szolgáltatására, valamint, hogy eközben betöltse szociális-kiegyenlítő funkcióját, akkor a szabályozás hibái, és így a jogalkotói beavatkozás iránti igény egyértelművé válik. A kialakult rendszerek nem azért okozzák a könyvtárak diszfunkciós működését, mert kizárólag korlátok között tesz lehetővé az e-könyv kölcsönzést, hiszen egy ezt biztosító szabadfelhasználás bevezetése is csak jelentős korlátozások mellett lehetséges, hanem mert a korlátozások mértéke olyan jelentős, hogy a könyvtárak nem képesek betölteni a kultúra hozzáférhetővé tételében betöltött szerepük.

Bár az Egyesült Államok kölcsönzési rendszerei a legfejlettebbek, a könyvtárai nagytöbbsége képes e-kölcsönzés nyújtására, a kiadók/platformszolgáltatók könyvtárakkal szembeni erőfölénye még ott is tagadhatatlan. A könyvtárak gyenge alkupozíciója számukra kedvezőtlen olyan felhasználási szerződések megkötését eredményezi, amik a kultúra szolgáltatását csak részben, megőrzését pedig egyáltalán nem teszik lehetővé. Míg a könyvtárak számára egy könyv megvásárlásának, és így az állományuk saját igényeik szerinti kiépítésének egyedüli gátja annak esetleges magas ára, addig e-könyvek esetén a kiadók magatartása, illetve a platformszolgáltatók értékesítési modelljei jelentik a legnagyobb akadályt. Igaz, ma már mind az öt nagy kiadó köt felhasználási szerződéseket könyvtárakkal az Egyesült Államokban, magatartásuk azonban folyamatosan változik, kivonulásuk bármikor elképzelhető, e-könyveiknek is csupán egy részét bocsátják a könyvtárak részére; az értékesítési modellek közül kizárólag a perpetual access modell teszi lehetővé az e-könyvek kiválasztását, mind a subscription, mind a pay-per-

view modell csupán előre meghatározott csomagokhoz biztosít hozzáférést. Az Európában létrejött, már ismertett kölcsönzési rendszerek az Egyesül Államokhoz hasonlóan korlátozottan biztosítanak lehetőséget az állomány szabad kialakítására, talán a finn rendszer képez ez alól egyedül kivételt, ugyanis ott a könyvtárak, kiadók és szerzők között kialakult kompromisszum hosszútávon lehetővé teheti a könyvtárak nagyfokú szabadságát. Jelenleg azonban a könyvtárak tartalomszolgáltató funkciója korlátozottan érvényesül, hiszen nem azt szolgáltatják, amire felhasználóiknak igénye van, hanem, amit a kiadók, platformszolgáltatók engednek. Azáltal, hogy a könyvtárak nem szereznek tulajdont az e-könyvek felett, hanem csak a felhasználási szerződésben foglaltak szerint használhatják azokat, számos, a szerzői jog által biztosított szabadfelhasználástól esnek el, mivel a kiadók jellemzően kizárják azok érvényesítését a szerződésekben, így többségében sem a felhasználók magáncélú másolására, sem a könyvtár archiváló, megőrző tevékenységére nincs lehetőség a felhasználási szerződésekre épülő kölcsönzési rendszerekben.

Bár számos szerző úgy véli, hogy egy, a haszonkölcsönzést az e-könyvekre kiterjesztő szabadfelhasználás bevezetése indokolatlan, hiszen a piac képes volt maga létrehozni a könyvtári e-kölcsönzés rendszerét,¹⁶⁵ a dolgozat - a rendszer előbb ismertett diszfunkciói miatt - indokoltnak tartja a jogalkotói beavatkozást, és egy új szabadfelhasználás kialakítását, hogy a közérdek, a könyvtáraknak a kultúra hozzáférhetővé tételében betöltött kiemelt szerepe a digitális világban is biztosított legyen. Egy új szabadfelhasználás bevezetésének azonban feltétele a háromlépcsős tesztnek való megfelelés. DUSSOLIER a teszt első lépcsőjét, amely szerint a korlátozást egyes különleges esetekre kell szorítani, megalapozottnak látja, hiszen az így létrejövő szabadfelhasználás jól körülhatárolható, nem korlátozza a szerzői jogi jogosult kizárólagos jogát általános jelleggel, csupán kivételes esetekben, meghatározott intézményi körre nézve. A teszt harmadik kritériuma is teljesül, ugyanis a szerző jogos érdeke a közérdek érdekében kerül korlátozásra. A teszt második lépcsője azonban, amely a korlátozásnak vagy kivételnek a mű rendes hasznosítására gyakorolt káros hatását vizsgálja, aggályokat vet fel. Egy fizikai műpéldány kölcsönzése és vásárlása közötti különbség jelentős: míg kölcsönzés

¹⁶⁵Lásd: Chiarizio: (114. l.); Julian BOULANGER – Alexandre CARBONNEL - Raphaël DE CONINCK - Gregor LANGUS: Assessing the economic impacts of adapting certain limitations and exceptions to copyright and related rights in the EU, Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/140623-limitations-economic-impacts-study_en.pdf

esetén hosszas várakozási időre, gyakran szegényes könyvtári kínálatra, és sérült példányokra számíthat a szolgáltatás igénybevevője, addig egy könyv megvásárlása lényegesen kevesebb kellemetlenséggel jár, a határok élesek, a kölcsönzés nem versenyez a vásárlással, csupán lehetőséget teremt a könyvhöz való hozzáférésre annak, aki nem képes azt megvásárolni. Ezzel szemben egy e-könyv kölcsönzése és vásárlása már nem válik el élesen, a kölcsönzés levetkőzi magáról mindazt a kellemetlenséget, ami a könyvvásárlását a magasabb ár ellenében is kedvezőbb pozícióba tartotta. Egy könyv vásárlása kézzel fogható tulajdont eredményez, egy e-könyv vásárlása azonban már nem jár valós tulajdonnal, csupán egy felhasználási szerződés jön létre a „vásárló” és a kiadó között, ugyanúgy, mint az e-könyv kölcsönzése esetén. Bár a feltételek még mindig kedvezőbbek, hiszen az olvasónak „vásárlás” esetén nem kell más felhasználókra várnia, és nem csak két-három hétig fér hozzá az e-könyvhöz, azonban kölcsönzés esetén sem kell többé azzal számolnia, hogy sérült példányt kap, a szolgáltatást a nap huszonegy órájában eléri, nem kell a nyitva tartáshoz igazodnia. A mű rendes felhasználást az veszélyeztetni leginkább, az teszi - jelentős korlátozások nélkül - az e-kölcsönzést egyenlővé az e-könyv megvásárlásával, hogy az e-kölcsönzésnek hála a felhasználó nem csak a lakóhelyéhez közeli, sok esetben szegényes kínálatú könyvtár állományához fér hozzá, hanem bármelyik e-kölcsönzést nyújtó intézmény kínálatát eléri minden különösebb nehézség nélkül. További problémát jelent, hogy az e-kölcsönzés megfelelő védelmi mechanizmus nélkül könnyedén illegális gyűjtemények forrásává válhat, és így az alkotás rendes felhasználását még inkább ellehetetlenítheti.

Ahhoz, hogy a háromlépcsős teszt második kritériuma is teljesüljön, a jogalkotónak olyan e-kölcsönzési rendszert kell létrehoznia, amely hatékony digitális jogkezelést alkalmaz, megfelelően kompenzálja a jogosultat a kölcsönzések eredményeként kiesett jövedelméért, és képes arra, hogy mesterségesen „lerontsa” az e-kölcsönzést az e-könyv megvásárlásához képest, azaz elérje, hogy az e-kölcsönzés ne versenyezzen az e-book vásárlással. A jogalkotó a hatékony védelmi mechanizmus kialakításánál támaszkodhat a jelenleg működő e-kölcsönzési rendszerek digitális jogkezelésére - hiszen azok a kiadók igényei alapján jöttek létre - azzal a megszorítással, hogy a DRM alkalmazása nem zárhatja ki a szerzői jog által a felhasználóknak biztosított szabadfelhasználásokat.¹⁶⁶ A nyilvános könyvtári haszonkölcsönzés kompenzációs rendszere - a VEWA v. Belgische

¹⁶⁶IFLA Principles for Library eLending Forrás: <http://www.ifla.org/node/7418>

Staatt ügyben lefektetett elvek mentén - megfelelő kárpótlást nyújthat a jogosultak számára műveik e-könyv formában történő kölcsönzésére is. A rendszer kialakításának nehézsége az e-kölcsönzés és az e-könyv vásárlás közötti verseny megszüntetésében rejlik, hiszen úgy kell az e-kölcsönzést lerontani a vásárláshoz képest, hogy közben az megőrizze képességét a hatékony, a digitális világ elvárásainak megfelelő tartalom szolgáltatásra. Ezt úgy érheti el a jogalkotó, ha egy bizonyos fokig az e-könyvet a fizikai műpéldányhoz teszi hasonlóvá, így például, bár a technika lehetővé tenné, mégis kizárja annak szimultán kölcsönzését. Az online e-kölcsönzés tiltása, a felhasználónak a könyvtár fizikai terébe kényszerítése azonban már túllépné azt a korlátozási szintet, ami szükséges, hiszen kiüresíteni az e-kölcsönzést, megfosztaná azt az általa nyújtott előnyöktől.

A szerzők jellemzően a kiadását követő első évben jutnak a legnagyobb bevételhez, ezért érdekeik védelme szükségessé teszi az új alkotások meghatározott időbeli csúszással történő rendelkezésre bocsátását, sőt, a rendszer kialakításának kísérleti szakaszában egy olyan időleges korlátozás is elképzelhető, amely kizárja az in print munkák e-kölcsönzését. Ez azért lehet indokolt, mert a kereskedelmi forgalomban nem kapható, ám szerzői jogi védelem alatt álló munkákhoz való hozzáférés az egyik legjelentősebb probléma, ugyanis a jogvédett tartalmaknak - még a legpozitívabb becslések alapján is - csupán 30%-a érhető el kereskedelmi forgalomban.¹⁶⁷ Az out of print munkák elérhetővé tétele kedvezne a szerzőknek, kiadóknak is, hiszen újabb bevételre tehetnének szert az alkotásokból, így érdekletté válnának a rendszer kidolgozásában, és a későbbiekben egy már működő, hatékony védelmi mechanizmusokkal, megfelelő kompenzációval rendelkező rendszerbe a kereskedelmi forgalomban kapható munkák integrálása könnyen véghezvihető.

A szabadfelhasználás további előnye, hogy képessé teheti a könyvtárakat arra, hogy az illegális e-könyv adatbázisokkal versenyre keljenek, azokat az általuk szolgáltatott legális, könnyen hozzáférhető, széleskörű tartalomnak köszönhetően kiszorítsák a piacról, ami a jogosultak számára vitathatatlanul kedvező fordulat lenne. A könyvtárak hatékony

¹⁶⁷ BODÓ Balázs: 50bri J65k4 |)9!t41. A kulturális hiánygazdaság felszámolása. Café Babel, 2006. 53. szám (Hiány), 23.o.

e-könyv szolgáltatása, ahhoz társuló oktatással, kampánnyal az e-könyvek iránti igény, az e-könyvek népszerűségének növekvésével járhat.

A dolgozat nem azt állítja, hogy a vizsgált kölcsönzési projektek iránya hibás, hiszen azok célja is az, hogy lehetővé tegyék a könyvtárak működését a digitális világban, hanem, hogy megvalósításuk nem kielégítő, ugyanis a könyvtár diszfunkciós működését eredményezik, ami hosszútávon annak a kultúra hozzáférhetővé tételében betöltött szerepének elvesztését okozza. Az itt felvázolt szabályozási struktúra képez egy zárt rendszert, csupán egy szabályozási irány, illetve kísérlet annak bizonyítására, hogy létrehozható olyan, a könyvtári haszonkölcsönzést az e-könyvekre kiterjesztő szabadfelhasználás, ami a szerzői jogi jogosultak érdekét nem sérti, sőt, a kompenzációnak, az out of print munkák forgalomba történő visszahelyezésének, valamint a könnyebb megismerhetőségnek köszönhetően még a szerzői jog befektetés megtérítő és alkotás ösztönző funkcióját sem lehetetleníti el. Jogalkotói beavatkozás hiányában a könyvtárak szerepvesztése valószínűsíthető, ami a kultúra szabadságnak csökkenését eredményezné, hiszen a piac nem veheti, és nem is akarja át venni a könyvtárak kultúra megőrző, szolgáltató funkcióit, ezek nélkül azonban csak „*zuhog az ész / a gazdátlan tényrakásokra*”.¹⁶⁸

Bali Réka

2015. szeptember 7.

¹⁶⁸ Lásd: Petri (1. lj.)

VII. Bibliográfia

Internetes források

A 2008. évi CXII. törvény indokolása, Forrás: http://www.hipo.gov.hu/jogforras/2008_CXII_Szjtmod_indokolas.pdf

A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – i2010 : digitális könyvtára; Forrás:

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0465:HU:NOT>.

Amelia ANDERSDOTTER: Pirate party mep fails to deliver true copyright reform Forrás: <https://torrentfreak.com/pirate-party-mep-fails-to-deliver-true-copyright-reform-150125/>

Australian Library and Information Association: Elending landscape report, 2014,5.o. Forrás: https://www.alia.org.au/sites/default/files/publishing/ALIA-Elending-Landscape-Report-2014_0.pdf

BODÓ Balázs – GRAD-GYENGE Anikó: A könyvtári kölcsönzések után fizetendő jogdíjak közgazdasági szempontú elemzése Forrás: www.ingyenebed.hu

Julian Boulanger – Alexandre Carbonnel - Raphaël De Coninck - Gregor Langus: Assessing the economic impacts of adapting certain limitations and exceptions to copyright and related rights in the EU, Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/140623-limitations-economic-impacts-study_en.pdf

Matthew CHIARIZIO: An American Tragedy: E-Books, Licenses, and the End of Public Lending Libraries Vanderbilt Law Review 615-645 (2013) Forrás: <http://www.vanderbiltlawreview.org/2013/03/an-american-tragedy-e-books-licenses-and-the-end-of-public-lending-libraries/>

DANCS Szabolcs: A digitális felvilágosodás felé Forrás: <http://ki.oszk.hu/kf/2013/09/a-digitalis-felvilagosodas-fele-az-arrow-program-es-az-oszk-%E2%80%93-digitalizalas-szerzoi-jog-innovativ-megoldasok/>

Digital Agenda for Europe

For-

rás: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:si0016&from=HU>

Europe 2020: the European Union strategy for growth and employment Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:em0028>

European Parliament resolution of 9 July 2015 on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society

Forrás: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2015-0273&language=EN>

FALUDI Gábor: Review of some recent ECJ and ECHR decisions in the copyright field CE 15- CE15-0264 CISAC European Committee Tbilisi, 28/04/2014 – 29/04/2014 ülésén elhangzott előadás Forrás: www.Cisac.org

GRAD-GYENGE Anikó: Archívumok egy új világban: a digitalizáció hatásai a könyvtárakra II. Rész Forrás: <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200710-pdf/02.pdf>

GRAD-GYENGE Anikó: Döntés a UsedSoft ügyben, Forrás: http://esze-rint.blog.hu/2012/07/03/dontes_a_usedsoft-ugyben

Green Paper. Copyright in the Knowledge Economy. Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/greenpaper_en.pdf

Green Paper on Copyright and Related Rights in the Information Society Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:l24152>

Green Paper. Copyright in the Knowledge Economy. Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/copyright-info/greenpaper_en.pdf

Michael HART: Mission Statement Forrás: http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:Project_Gutenberg_Mission_Statement_by_Michael_Hart

International Federation Of Library Associations And Institutions: eLending Background Paper, 2014, Forrás: http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/elending/documents/revised_background_paper_elendingjuly2014.pdf

Peter JAMES: Where did the story of ebooks begin? Forrás: <http://www.theguardian.com/books/2014/mar/12/ebooks-begin-medium-reading-peter-james>

David JONSSON: Lecture on e-Books in Sweden, Malmo City Library, at the National Library in Warsaw, 2014. május Forrás: <http://www.slideshare.net/davidjonsson1293/e-books-in-sweden>

Library Journal: 2014 Survey of Ebook Usage in U.S. Public Libraries, 93.o. Forrás: https://s3.amazonaws.com/WebVault/ebooks/LJSLJ_EbookUsage_PublicLibraries_2014.pdf

MEZEI Péter: Breaking news: előzetes döntéshozatali eljárás az elektronikus használat kölcsönzés és a jogkimerülés tárgyában, Forrás: <http://copyrightinthexxcentury.blogspot.hu/2015/04/breaking-news-elozetes-donteshozatali.html>

MEZEI Péter: Digital First Sale Doctrine Ante Postas - Exhaustion in the Online Environment, JIPITEC, 2015/6. p. 23-71. 31 o. Forrás: http://www.jipitec.eu/issues/jipitec-6-1-2015/at_download/CompleteIssue

MEZEI Péter: Szjt. módosítás 2013: az árva mű szabályozás bemutatása Forrás: <http://copyrightinthexxcentury.blogspot.hu/2013/11/szjt-modositas-2013-az-arva-mu.html>

Cain MILLER– Julie BOSMAN: E-Books Outsell Print Books at Amazon. New York Times, 2011. Május 19. Forrás: http://www.nytimes.com/2011/05/20/technology/20amazon.html?_r=1

Dan MOUNT: A review of public library e-lending models, 2014 Forrás: <http://www.lmba.lt/sites/default/files/Rapporten-Public-Library-e-Lending-Models.pdf>

Opetus-ja kulttuuriministeriö: Finns are avid readers and library users Forrás: <http://www.minedu.fi/OPM/Verkkouutiset/2012/04/kirjastotilastot.html?lang=en>

Peter OSNOS: The library wars: Amazon and Publishers Vie for Control of E–Book Rentals, The Atlantic, Forrás: <http://www.theatlantic.com/technology/archive/2011/12/library-wars-amazon-and-publishers-vie-for-control-of-e-book-rentals/249544/>

Pew Research Center: EReadingRises as Device Ownership Jumps Forrás: <http://www.pewinternet.org/2014/01/16/e-reading-rises-as-device-ownership-jumps/>

Fabrizio PILATO: Sony LIBRIe – The first ever E-Ink e-Book Reader Forrás: <http://www.mobilemag.com/2004/03/25/sony-librie-the-first-ever-e-ink-e-book-reader/>

Marc PRENSKY: Digital Natives, Digital Immigrants. Forrás: <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>

Public Consultation on the review of the EU copyright rules Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/copyright-rules/index_en.htm

Julia REDA: Draft Report on the implementation of Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain

aspects of copyright and related rights in the information society (2014/2256(INI)) Forrás: https://pub.juliareda.eu/copyright_evaluation_report.pdf

Viviane REDING: Digital Europe – Europe’s Fast Track to Economic Recovery
Forrás: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-09-336_en.htm

William SIEGHART: An Independent Review of E-Lending in Public Libraries in England Forrás: <https://www.gov.uk/government/publications/an-independent-review-of-e-lending-in-public-libraries-in-england>

Dougal THOMSON: Innovation in E-book Lending – An IPA Special Report 2014. Június.24 Forrás: <http://www.internationalpublishers.org/images/stories/news/Elending.pdf> 2.

Jean-Paul TRIAILLE - Séverine DUSOLLIER - Sari DEPREEUW - Jean-Benoit HUBIN - François COPPENS - Amélie de FRANCQUEN: Study On The Application Of Directive 2001/29/Ec On Copyright And Related Rights In The Information Society (The "Infosoc Directive") Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/131216_study_en.pdf

VERÉB Viola: Digitális könyvtárak Európában – Szerzői jogi szemmel, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, (115.) évfolyam 6. szám, 2010. december.5.-Forrás: <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/201012-pdf/03.pdf>

Könyv/ Monográfia

2002. június 25-i tanácsi állásfoglalás, A holnap emlékezetének megőrzése: digitális tartalmak megőrzése a jövő generációi számára, HL C 162., 2002.7.6.

Bodó Balázs: 50bri Jó5k4 |)!9!t41. A kulturális hiánygazdaság felszámolása. Café Babel, 2006. 53. szám (Hiány), 23.o.

Complex DVD Jogtár Kommentár a Szerzői jogi törvényről szóló 1999. évi LXXVI. törvényről.

Séverine DUSOLLIER: A manifesto for an e-lending limitation in copyright, JIPITEC, Vol. 5., 2014/3 213-229.

FICSOR Mihály, KIS Zoltán (szerk.): A szerzői jog gyakorlati alkalmazása a digitális online környezetben Budapest, 2010, Complex Kiadó.

Lawrence LESSIG: Free culture, New York, 2004, The Penguin Press.

LONTAI Endre (szerk.): Szerzői jog és iparjogvédelem, Budapest, 2012, Eötvös József Kvk.

MEZEI Péter: A jogkimerülés intézményének a kialakulása és fejlődése
Az Európai Unió szerzői jogában, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 10. (120.)
évfolyam 4. szám, 2015. augusztus, p. 38-80.

Richard A. POSNER: Economic analysis of law, Austin; New York, 2011, Wolters
Kluwer : Aspen Publishers, cop.

SARKADY Ildikó - GRAD-GYENGE ANIKÓ: A MÉDIA-ÉRTÉKLÁNC SZERZŐI JOGI VONATKO-
ZÁSAI, BUDAPEST, 2012, MÉDIATUDOMÁNYI INTÉZET

Maša SAVIČ: The Legality of Resale of Digital Content after UsedSoft in Subsequent
German and CJEU Case Law, European Intellectual Property Review 07/2015;

Yoshiyuki TAMURA: Rethinking Copyright Institution for the Digital Age, London
2009/1 WIPO Journal.

TÓTH Péter Benjámin: „A könyvtárak új szerepben – szerzői jogi szemmel” in Emlék-
könyv Lábady Tamás 60. születésnapjára tanítványaitól, Budapest, 2004, Szent István
Társulat.

Jogszabály-jegyzék

A bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a
szerzői joggal szomszédos bizonyos jogokról szóló 2006/115/EK európai parlamenti és
tanácsi irányelv

A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló
1997. évi CXL. törvény

A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabá-
lyozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és
a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról
szóló 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet

Az árva mű felhasználásának részletes szabályairól szóló 138/2014. (IV. 30.) Korm.
rendelet

Az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló 2012/28/EU európai
parlamenti és tanácsi irányelv

Az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak
összehangolásáról szóló 2001. május 22-i 2001/29/EK európai parlamenti és tanácsi
irányelv

Jogesetek

EUB C-117/13. sz. ügy

EUB C-128/11. sz. ügy

EUB C-271/10. sz. ügy

EUB C-419/13 sz. ügy